

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Ústav východoevropských studií

Diplomová práce

Bc. et Bc. Tereza Soušková

Rozpad Sovětského svazu v Gruzii a následná transformace
Dissolution of the Soviet Union in Georgia and its Transformation

Praha 2018

Vedoucí práce: PhDr. Stanislav Tumis, M.A., Ph.D.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 11. března 2018

.....
Bc. et Bc. Tereza Soušková

Na tomto místě bych ráda poděkovala především vedoucímu své diplomové práce PhDr. Stanislavu Tumisovi, M.A., Ph.D. za odborné vedení a za ochotu, kterou mi v průběhu zpracování práce věnoval.

Dále bych ráda vyjádřila vděčnost své rodině, jenž při mně stála po celou dobu mého vysokoškolského studia. Jmenovitě mé matce Daně Souškové, babičce Dagmar Kolářové, bratrovi Petru Souškovi a dědečkovi Ing. Pavlu Souškovi.

Abstrakt

Diplomová práce bude analyzovat průběh rozpadu Sovětského svazu v Gruzínské sovětské socialistické republice a její následnou transformaci do nezávislého demokratického státu. Hlavní důraz bude kladen na analýzu politických struktur v rámci sovětského zřízení a jejich přeměnu do demokratických. Spolu s tím bude akcentována obecná společenská situace, včetně občanské války v 90. letech a vztahu Gruzie k Ruské federaci. Časově se práce zaměří na období druhé poloviny 80. let do poloviny 90. let.

Klíčová slova

Gruzie, Sovětský svaz, transformace, demokratizace, tranzice

Abstract

This diploma thesis deals with the dissolution of the Soviet Union in the Georgian soviet socialistic republic and its transformation into an independent democratic state. The thesis analyses how soviet political institutions have turned into democratic ones. In connection with that the thesis will stress the general social situation including the civil war in the 1990s and the relationship of the new state towards the Russian Federation. The thesis will focus on time of the second half of 1980s until the first half of 1990s.

Key words

Georgia, Soviet Union, transformation, demokratization, transition

Obsah

Úvod.....	7
1. Teorie tranzic.....	10
1.2 Tranziční model Dankwarta Rustowa	11
1.3 Čtyři fáze tranzice v modelu Dankwarta Rustowa.....	12
2. Gruzínská sovětská socialistická republika.....	17
2.1 Národnostní složení GSSR.....	17
2.2 Boj o status gruzínského jazyka a národnostní nepokoje.....	19
2.3 Formování opozice	21
2.4 Vstupní podmínky gruzínské tranzice.....	25
3. Rozpad SSSR a gruzínská tranzice	27
3.1 Nárůst opozičního hnutí	27
3.2 Cesta k prvním volbám	31
3.3 Nový parlament.....	33
3.4 Hodnocení tranzice.....	34
4. Nové zřízení	36
4.1 Nová Ústava	36
4.2 Konsolidace silových složek	37
4.3 Zajištění materiálních zdrojů.....	38
4.4 Eskalace konfliktu s národnostními menšinami.....	39
4.5 Politický vývoj nezávislé Gruzie.....	41
4.6 Nástup Eduarda Ševardnadzeho	44
4.7 Válka v regionech a návrat Zviada Gamsachurdii	46
4.8 Konsolidace země	49
Závěr.....	52
Seznam použité literatury	55

Úvod

Diplomová práce pojednává o rozpadu Sovětského svazu a jak se projevil v Gruzínské sovětské socialistické republice a o následné cestě Gruzie k nezávislosti. Cílem práce je analyzovat transformaci ze sovětských struktur na demokratické, především s důrazem na zrod opozičního hnutí, na jeho hlavní představitele a na to, jakým způsobem přispěli k vyhlášení nezávislosti Gruzie.

Vláda Sovětů v Gruzii se zvláště v posledních desetiletích před rozpadem nesla v poněkud uvolněnějším duchu než v některých jiných republikách. Největším impulzem pro nárůst opozičních aktivit byl podnět k postupné rusifikaci země. Vůle Gorbačovova vedení nechat řešení situace na místním komunistickém vedení vedla k postupnému vzniku opozičního hnutí, které z kulturní agendy rychle přešlo na politickou.

Každá země má své specifické podmínky, které její cestu ke změně režimu dělají unikátní. V případě Gruzie se jedná o mnohonásobný etnický konflikt, nestabilitu politického vedení, občanskou válku mezi protisovětskými silami a vměšování Ruska do vnitřních záležitostí země po celou dobu transformace.

Metodologicky práce vychází z tranzitologie, politologické disciplíny zabývající se přechodem od jednoho režimu k druhému. Tento obor se začíná objevovat v 80. letech a primárně zkoumá přechod od nedemokratického zřízení k demokratickému. Tranzitologická analýza se zaměřuje na důvody, proč stát zahájil demokratizaci a zkoumá jaké jsou zájmové strany.

Pro účely této práce jsem zvolila koncept jednoho z „otců zakladatelů“ tranzitologie Dankwarda Rustowa, jelikož jeho přístup nejlépe vyhovuje gruzínské situaci. Rustowova práce z roku 1970 *Trasition to Democracy: Toward a Dynamic Model* se věnuje teoretickému ukotvení rolí aktérů opozice i starého režimu, což právě v gruzínském přechodu hrálo stěžejní roli. Rustow dále zohledňuje realitu zkoumaných zemí jako faktor významně přispívající k výsledné podobě tranzice.

Dankward Rustow rozlišuje čtyři fáze přechodu k demokracii. V první fázi je nejdůležitějším kritériem přesvědčení občanů dané země, že je spojuje národní jednota. Druhá fáze již počítá s vytvořením opozičního hnutí a na obou stranách – jak v opozici, tak i ve vládní garnituře se do čela dostanou lídři, kteří jsou ochotni vyjednávat s druhou stranou. V další fázi již nastává samotný proces vyjednávání mezi opozicí a starým režimem. Konečně v poslední

stádiu je potřeba si zvyknout na nové podmínky a všechny politické subjekty i občané se musí naučit hrát podle nových pravidel.

Práce bude rozdělena do čtyř kapitol. V první bude krátce naznačen historický vývoj tranzitologie jako disciplíny a představena teorie Dunkwarda Rustowa.

Druhá kapitola bude pojednávat o historickém vývoji v Gruzínské sovětské socialistické republice, což zároveň poskytuje prostor pro analýzu vstupních podmínek přechodu. V této kapitole budou zároveň popsány výchozí pozice aktérů, kteří v dalším období budou nositeli tranzice.

Třetí kapitola se bude věnovat samotné tranzici, která bude analyzována v procesu rozpadu Sovětského svazu a ustavování nových národních politických institucí a tradic. Více se zaměří na vznik a vývoj jednotlivých opozičních skupin a roli jejich lídrů. Pojedná také roli komunistického vedení a jak v něm vykryštovalo umírněné křídlo, jenž potom vyjednávalo s opozicí. Nejdůležitějším opozičním hnutím se stalo uskupení Kulatý stůl – Národní osvobození prvního gruzínského prezidenta Gamsachurdii, a proto se práce bude věnovat analýze jeho vnitřního i vnějšího fungování. Dále bude rovněž reflektovat problematický vývoj v gruzínských regionech, které představují významné specifikum v gruzínské tranzici. Zároveň bude analyzovat k jakému typu tranzice (pakt, řízený přechod, kolaps) v Gruzii došlo a proč na základě jakých znaků tak soudím. Velká pozornost bude věnována i osobě Zviada Gamsachurdii, jelikož jeho osobní přispění mělo velký vliv na gruzínskou politiku.

Čtvrtá a poslední kapitola se zaměří na vývoj po vyhlášení nezávislosti. Důraz bude kladen na přestavbu politických institucí a kdo měl vliv na jejich utváření. Podrobně bude pojednána nová Ústava, parlament, vláda a úřad prezidenta. Stejně tak se práce zaměří na řešení základních problémů specifických pro dobu a region: konsolidace území, převzetí kontroly nad materiálními zdroji a silovými složkami.

Vzhledem k povaze práce (totiž analýze tranzice) nebude větší prostor věnován konfliktům v Abcházii a Jižní Osetii. Této problematice se věnuje mnoho jiných prací, zde budou popsány pouze informace relevantní k přechodu k novému režimu. Nicméně pro další výzkum by bylo přínosné pojednat samostatně téma rozpadu Sovětského svazu v Abcházii a Jižní Osetii, stejně jako se zaměřit do hloubky na osobu prvního prezidenta Zviada Gamsachurdii a jeho roli nejen v událostech transformace, ale i na jeho dřívější aktivity.

Zdroje vychází ze dvou kategorií: práce gruzínských autorů a zahraničních. Z gruzínských autorů bych ráda vyzdvihla práci Iraklyho Areshidze, která podává podrobný historický přehled „gruzínskýma“ očima. Ze zahraničních si zmínku rozhodně zaslouží švédský akademik Svante Cornell, jehož dvě práce o Gruzii, které jsou u nás k dostání v anglickém

překlady, jsou skvělou ukázkou porozumění specifické gruzínské situace v souvislostech. Velmi nápomocná byla i monografie českého autora v angličtině Víta Stříteckého, která se na problematiku gruzínské tranzice dívá z originálního pohledu skrz teoretické přístupy a zaměřuje se na procesy, které probíhaly ve společenské i politické sféře.

K teoretickému ukotvení práce jsem čerpala především z již zmiňovaného článku Dunkwarda Rustowa a dále z práce předních českých politologů zabývajících se přechody a změnami režimů Vladimíry Dvořákové a Jiřího Kunce. Stejně tak mi byli nápomocni i další teoretici tranzitologie jako Guillermo O'Donnell a Philippe Schmitter. Článek Lucana Waye, jednoho z klasiků komparativní politologie, mi byl nápomocen především z hlediska aspektů, na než se v gruzínské tranzici soustředit. Pro studium kavkazského nacionalismu bych ráda ještě jmenovala monografii Hoomana Peimaniho *Failed Transition, Bleak Future*, která se zamýšlí teoreticky a v regionálních souvislostech nad problematikou nacionalismu a spíše než popis jednotlivých střetů vychází z teoretických konceptů a se snaží formulovat obecnější pohled na tuto problematiku.

1. Teorie tranzic

Teoretické ukotvení této práce vychází z celkem mladé vědní disciplíny tranzitologie. Přejít neboli tranzice studuje změny politických režimů. Je to proces, kdy vstupní stav představuje nedemokratický režim a výsledek systém jiný, který nemusí být nutně demokratický, i když většina přechodů je iniciována s přáním demokratizovat. Věda zkoumající přechody se nazývá tranzitologie a jako teoretický obor se osamostatnila zhruba v 80. letech, čemuž předcházela výzkum demokratizačních procesů v Latinské Americe na přelomu 70.–80. let. S rozpadem Sovětského svazu a východního bloku následovala liberalizační vlna, na kterou vědci aplikovali koncepty známé z jiných regionů, nicméně bylo nezbytné některé teorie redefinovat.¹

Hlavním předmětem zájmu tranzitologie je dynamika přechodu od jednoho způsobu vládnutí k druhému, přičemž se studují strategie, jež používají jednotliví aktéři. Klade se důraz na důvody, proč stát zahajuje demokratizační proces, jaké jsou zájmové strany (například představitelé staré moci vs. opozice) a jaké jsou jejich cíle.²

Jako předchůdce tranzitologie je někdy zmiňován už Niccolò Machiavelli, neboť se zabýval studiem politické změny. Podle něj člověk, který chce něco změnit, musí mít nakloněnou štěstěnu a schopnost pokoušet štěstí.³ Současný tranzitolog Philippe C. Schmitter se spolu s tímto renesančním myslitelem domnívá, že v přechodech hraje stěžejní roli právě ono štěstí a vlohly lidí, jelikož situace v tranzici je nejistá a to, co o ní nakonec rozhodne, jsou právě povahové rysy osobností.⁴

V tranzitologii neexistuje jeden zastřešující text, ale disciplína se dělí podle autorů a jejich koncepcí. Každá teorie zdůrazňuje jiné aspekty a při volbě metody pro konkrétní případ je důležité brát v potaz i empirická specifika dané země. Přechody v Latinské Americe se liší od tranzic ve střední Evropě nebo na území bývalého Sovětského svazu.

Ukotvení studia změny režimů vycházelo z teorie modernizace a představ, že existují předpoklady k tomu, aby se režim stal demokratickým. Tranzitologové v čele s Dankwardem Rustowem, o němž ještě bude řeč, tyto myšlenky odmítli. V roce 1986 vydal kolektiv autorů Guillermo O'Donnell, Philippe Schmitter a Laurence Whitehead přelomovou studii *Transition*

¹ Dvořáková, Vladimíra. Kunc, Jiří. *O přechodech k demokracii*. Praha, 1994, s. 32-33.

² Tamtéž, s. 12-25.

³ Machiavelli, Niccolò. *Vladař*, Praha, 2007, s. 51-56.

⁴ O'Donnell, Guillermo. Schmitter, Philippe C. *Transitions from Authoritarian Rule*, Baltimore, 2013, s. 5

*From Authoritarian Rule: Prospects for Democracy*⁵ zaměřenou na přechody, kde disciplínu ještě více osvobozují od determinismu podmínek demokracie jako například nezbytného stupně ekonomické vyspělosti či sociálních faktorů. Zaměřují se naopak na jevy, jako je povaha odstraňovaného režimu, jak dlouho trval, mocenské prostředky, které využíval, činnost opozice, za jakých okolností nastal ekonomický vývoj, mezinárodní okolnosti atd.⁶

V tranzitologii se díky této publikaci ujalo analytické rozlišení dvou pojmů, jež se stalo obecným základem, v němž se přechod odehrává. První je liberalizace, kdy dosavadní vládcí uvolní otěže a systém přestane být tolik represivní a omezující, tedy přelije se do jakési formy otevřeného autoritářství. Druhým termínem je demokratizace, která nastat může, ale nemusí. Tranzice se může zastavit a země se ocitne v šedé zóně mezi demokracií a autoritářstvím, nebo se může převrátit do jiného represivního režimu.⁷

1.2 Tranziční model Dankwarta Rustowa

V případě Gruzie hrály hlavní roli v procesu demokratizace osobnosti opozice, a proto jsem musela najít text, který pracuje primárně s jednajícími aktéry. Z tohoto důvodu jsem jako teoretický rámec zvolila přístup „otce zakladatele“ tranzitologie Dankwarta A. Rustowa. Nejstěžejnější prací tohoto amerického politologa německého původu je jeho článek z roku 1970 s názvem *Trasition to Democracy: Toward a Dynamic Model*, kde představuje čtyřfázový model přechodu k demokracii.

Dankwart Rustow ustavil teoretický postup, na jehož základě lze analyzovat jednotlivé kroky oslabování staré moci a nástupu nové. V úvodu ke svému článku si klade otázku, jaké podmínky umožňují demokratizaci. V tomto bodě se vyrovnává s předchozí tradicí autorů, jejichž uvažování shrnuje do tří myšlenkových proudů:⁸

První skupina považuje pro zahájení demokratizace za nezbytné, aby společnost dosáhla určitých vnějších okolností, jako například stupeň ekonomické vyspělosti nebo sociální podmínky. Spadá sem i koncept, že demokracie je stabilní od určité výše HDP na hlavu. Druhá skupina autorů považuje za základ myšlenkový stav občanů, tedy že obyvatelé sdílí určité hodnoty a představy, díky nimž považují demokracii za jediný přijatelný typ vlády. Vědci třetího názorového proudu hledají vysvětlení v jistých procesech (například představa demokracie jako spojení konfliktu a schopnosti ho vyřešit) a nastavení politických struktur

⁵ O'Donnell, Guillermo. Schmitter, Philippe C. *Transitions from Authoritarian Rule. Tentative conclusions about uncertain democracies*. Baltimore: John Hopkins University Press, 2013.

⁶ Dvořáková, Vladimíra. Kunc, Jiří. *O přechodech k demokracii*. Praha, 1994, s. 29-31.

⁷ Tamtéž, s. 32.

⁸ Rustow, Dankwart A. *Trasition to Democracy: Toward a Dynamic Model*, 1970, s. 337.

(například existence pluralitní společnosti, tj. různých skupin s nimiž se občané mohou identifikovat).⁹

Dankwart Rustow na tomto základě konstruuje vlastní teorii. Říká, že na korelaci mezi socio-ekonomickými a politickými faktory tolik nezáleží, stejně jako není důležitý kauzální vztah mezi přesvědčeními a postoji občanů a jejich jednáním. Okolnosti, které podle něj demokracii posléze udržují, se mohou lišit od těch, jež ji zavedly. Respektive důvody, proč byla demokratizace zahájena, mohou být rozdílné od argumentů, proč v ní pokračovat a nevrátit se k nedemokratické formě vlády.¹⁰

Na rozdíl od starší tradice uvažování přichází Rustow s myšlenkou, že k demokratizaci nevede jen jedna cesta. Způsoby a prostředky se liší také na základě reality daných zemí. V různých fázích tranzice jsou stejně tak důležité jiné faktory. Ty, jež byly zásadní na začátku, se v pozdějších obdobích mohou ukázat jako nepodstatné. Demokratizace nemusí proběhnout ve stejné míře na celém území státu. Některá místa mohou být z přechodu vyňata nebo tam vláda zavede jiné podmínky, což se týká právě Gruzie.

Z popsaných bodů vyplývá, že se nejedná o přímočarý proces, a tudíž nelze na naznačené škále určit, v jakém bodu přechodu se země aktuálně nachází. Do toho se ještě promítá skutečnost, že tranzice je dobou velké nejistoty a stěžejní roli hraje náhoda a individuální schopnosti jednajících aktérů.¹¹ Z tohoto důvodu bude v empirické části práce věnována pozornost analýze činnosti jednotlivých představitelů opozice i komunistického režimu.

1.3 Čtyři fáze tranzice v modelu Dankwarta Rustowa

I. Vstupní podmínky

Rustow již na začátku odmítl představy vstupních podmínek demokracie typu ekonomické vyspělosti či mentální připravenosti občanů. V jeho pojetí je jedinou nezbytnou charakteristikou pro úspěšné provedení tranzice národní jednota. Znamená to, že se lidé na území, které se má demokratizovat, musí považovat za jednotné politické společenství, jež má zůstat pohromadě. V demokracii vládne momentální většina tak, že vznikne politický konflikt a následně se hledá řešení. Aby tento proces pravidelné výměny majority u moci fungoval a

⁹ Tamtéž, s. 337-338.

¹⁰ Tamtéž, s. 346-347.

¹¹ Tamtéž, s. 346.

stát se nerozpadl, je důležité, aby občané neměli pochybnosti ohledně své příslušnosti k lidu ve státě a zároveň aby mezi nimi panovala shoda o hranicích státu.¹²

Představa občanů o tom, že jsou součástí lidu, musí předcházet všem ostatním fázím, protože dokud nenastane toto uvědomění, hrozí, že se stát rozpadne čili nenastane konsolidace demokracie. Je to záležitost pocitů, lidé se mohou cítit příslušníky jednoho národa, i když jinak mohou být rozdělení. Myšlenka národní jednoty se nemusí zakládat na etnicitě nebo geografickém vymezení.¹³ Členem britského národa se například může cítit europoidní obyvatel Anglie stejně jako negroidní Brit žijící v Jihoafrické republice. Pokud budou oba věřit, že jsou členy téhož národa, bude Velká Británie disponovat rustowovskou vstupní podmínkou.

II. Fáze vyjednávání

Proces tranzice se přesouvá do další fáze v důsledku trvalých rozporů ve společnosti, kdy politický boj trvá, aniž by se objevil přesvědčivý vítěz (při souběžném zajištění vstupní podmínky existence národní jednoty). V této fázi fungují jasně diferencované síly (typicky to bývají sociální skupiny) bojující o partikulární cíle, které pro sebe považují za zásadní. V každé sociální skupině, jež se definovala podle jednotlivých zájmů, vykrystalizují lídři, jež se postaví do čela boje za svůj požadavek proti vládní moci. Konkrétní politické cíle, jichž chtějí skupiny dosáhnout, se v každé zemi liší.¹⁴

V Gruzii to můžeme pozorovat například na jednání o nezávislost Abcházie. Z abcházské národnostní menšiny se vyfiltrovalo několik protagonistů, kteří se postavili do čela politického boje za samostatnost svého regionu. Tím se stali lídři své sociální skupiny definované na národnostním prvku a brzy se začali vnímat jako opozice ke starému režimu i nově vznikající politické elitě v Tbilisi.¹⁵ Proti stávající mocenské struktuře se tedy zformují schopní protihráči z opozičních řad, s nimiž je možné (nebo nutné, záleží na konkrétní situaci) začít vyjednávat.¹⁶

Ve fázi, kdy vystoupí noví lídři zastupující partikulární problémy, musí nutně v rámci logiky procesu dojít k polarizaci a rozdělení na dvě strany: nově vzniklá elita proti aktuálním představitelům moci. V tomto období tedy nejde ani tak o vytvoření společenského pluralismu, ale o výběr budoucích vůdců opozice a vznik paralelního centra proti vládě. Nově vydělená

¹² Tamtéž, s. 350-351.

¹³ Tamtéž, s. 351.

¹⁴ Tamtéž, s. 352-353.

¹⁵ Cornell, Svante E. *Autonomy and Conflict: Ethnoterritoriality and Separatism in the South Caucasus – Cases in Georgia*. Uppsala, 2001, s. 168.

¹⁶ Rustow, Dankwart A. *Transition to Democracy: Toward a Dynamic Model*, 1970, s. 353.

elita ponese demokratizační proces v ostatních fázích. Stručně řečeno, objeví se noví lídři opozice, kteří jsou schopni jednat.¹⁷

Demokracie ovšem nemusí být původním cílem opozičníků. Nová elita se může objevit na základě úplně jiného problému.¹⁸ Vezmeme-li v úvahu například požadavek abcházské samostatnosti. Zde nešlo o demokracii, ale o nezávislost na Gruzíncích, takže abcházští lídři vyhlásili referendum o připojení k Sovětskému svazu, což rozhodně nebyl krok směrem k demokracii.¹⁹

Aby celý proces postoupil, musí stále trvat vstupní podmínka: národní jednota. Nesmí se rozpadnout, protože když budou například regionální rozdělení moc silná, celý proces skončí, jelikož dojde k secesi, a ne k demokratizaci. Jsou-li politické zájmy jednotlivých skupin rozděleny regionálně, ale existuje-li zároveň sdílené přesvědčení lidí, že by měli patřit do jednoho státu, pak nezáleží, jak silná jsou národnostní štěpení.²⁰ V případě Gruzie se bude jednat o zásadní moment celé tranzice.

III. Fáze rozhodnutí

Dříve než proces postoupí do třetí části, musí reprezentanti politické moci státu uznat existenci určitého pluralismu a zavést postupy, jak se s ním vypořádat. To znamená, že musí najít nějaký způsob, jak začít vyjednávat s představiteli opozice. Teprve interakce relevantních hráčů v systému stanoví demokracii jako nový režim, k němuž bude země směřovat.

V tomto období se jak vládní síly, tak jejich oponenti musí domluvit na podmínkách, jež ovlivní zemi na dlouho dopředu. Krok, který se aktuálně jeví jako bezvýznamný, se může později ukázat jako nejzásadnější prvek celé tranzice. Osobní vlastnosti lídrů nabývají hodnotu přímou úměrou k vzrůstající nejistotě ohledně budoucího uspořádání, čím šikovnější vyjednaváč, tím spíše prosadí svou vizi na úkor ostatních.²¹

Často vznikají překvapivá spojení, například napříč ideologickým spektrem, kdy se spojí konzervativci i liberálové stojící na straně opozice, případně se dojednávají „špinavé“ dohody. Vznikají ujednání o soudním nestíhání představitelů starých politických struktur nebo že nová vláda nepřikročí k zabavování jejich majetků atd. Aliance utvořené v čase nutnosti vyjednávat se poté v dalších fázích mohou ukázat jako problém.²² V již

¹⁷ Tamtéž, s. 353-354.

¹⁸ Tamtéž, s. 353.

¹⁹ Cornell, Svante E. *Autonomy and Conflict: Ethnoterritoriality and Separatism in the South Caucasus – Cases in Georgia*. Uppsala, 2001, s. 163.

²⁰ Rustow, Dankwart A. *Transition to Democracy: Toward a Dynamic Model*, 1970, s. 354.

²¹ Tamtéž, s. 355.

²² Tamtéž, s. 357.

konsolidovaném stavu například vyvstane požadavek občanů potrestat zločince bývalého režimu, což nová vláda pocítí jako tlak ze všech stran, neboť bude mít svázané ruce dohodou uzavřenou v době krize.

IV. Fáze uvykací

V předchozím období se opozice s představiteli oficiální moci dohodla na pravidlech, která v uvykací fázi začala platit. Hráči mají k dispozici již jiné hřiště a musí si na něj zvyknout. Je pokryto mnoha bílými místy, kdy ještě nevznikla žádná tradice jednání ať už formálního nebo neformálního rázu.²³ Rustow zde má na mysli konkrétní procedury, například jak změnit zákon nebo zdánlivé banality typu, jak vyhlásit nezávislost státu, komu to dát vědět a jakou cestou, tj. poslat dopis nebo stačí oznámení v médiích apod.

Rustow se domnívá, že výhoda demokracie spočívá v umění nejlépe se vypořádat s rozdíly ve společnosti. Ekonomika, sociální postavení nebo etnicita nehrají roli. Stejně tak se nejlépe dokáže vyrovnat s širokými vrstvami lidí loajálních k bývalému režimu, aniž by například vyžadovala jejich fyzickou likvidaci. To je většinou důvod, proč staré elity přistoupí na demokratizaci – protože jim poskytuje největší jistotu sebezáchovy.²⁴

Obloukem se opět dostáváme k vstupní podmínce národní jednoty, jež má potenciál udržet zemi integrovanou při vyjednávání a zavádění konkrétních kroků. To je případ zvláště národnostních otázek, kdy se například vyučovací jazyk ve školách může stát překážkou dosažení dohody. Pokud řešení podporuje smysl národní jednoty, pak je možné dospět k fungujícímu výsledku.²⁵

V posledním bodě tranzice můžeme pozorovat tři procesy: Za první, politici i občané na úspěšném řešení některých problémů vidí, že demokratizace má smysl a nové uspořádání si získá jejich důvěru. Víra v instituce se ještě může zvýšit, pokud je širokému spektru zájmů dovoleno participovat na politice. Za druhé, zkušenost s demokratickými metodami upevní přesvědčení nových politických elit, aby se těchto technik držely i nadále, a za třetí, občané napříč zemí si zvyknout na nové podmínky prostřednictvím nově zformovaných organizací stranického typu.²⁶ To znamená, že lidé se budou veřejně angažovat za cíl, který považují za důležitý, například přijmou účast v komisi pro rekonstrukci místní školy. Takto se občané socializují s nově nastaveným systémem, učí se, jak mohou vyjádřit svůj názor nebo jak aktivně

²³ Tamtéž, s. 358.

²⁴ Tamtéž, s. 359.

²⁵ Tamtéž, s. 360.

²⁶ Tamtéž.

zasáhnout do politického procesu. V této fázi se demokracie může stát hodnotou sama o sobě, ale také nemusí.²⁷

²⁷ Tamtéž, s. 361.

2. Gruzínská sovětská socialistická republika

Jak píše Dvořáková s Kuncem, pro výzkum přechodu je důležité znát výchozí stav státu, protože ten definuje cesty, jimiž se proces dostane ke svému cíli.²⁸ Tato kapitola stručně pojedná o situaci, ve které se Gruzie nacházela ve druhé polovině 80. let. Zároveň se zde dotkneme otázky první Rustowovy fáze – vstupních podmínek. Budeme zde zkoumat, zda v Gruzii existovala národní jednota, jak ji stanovuje Rustow a jak byla analyzována v první kapitole.

2.1 Národnostní složení GSSR

Není v možnostech této práce pojednat podrobně historický vývoj Gruzie. Pro naše účely postačí, zmíníme-li, že Gruzie se zhruba od poloviny 18. století dostávala pod vliv Ruska, až se stala jeho integrální součástí. To se změnilo v roce 1918, kdy byla vyhlášena První gruzínská republika, oficiální název zněl Demokratická republika Gruzie. Samostatná existence státu netrvala dlouho, neboť Gruzii v roce 1921 připojil Sovětský svaz. Tři roky nezávislosti se staly součástí národního narativu, který nejdříve fungoval jako ideová konkurence k sovětské vládě a posléze sloužil jako zdroj zkušeností při budování nezávislé Gruzie v 90. letech.²⁹

Sovětský svaz představoval federální strukturu založenou na teritoriálním rozdělení podle (vybraných) etnických celků. Na území jednotlivých republik ovšem žily i jiné menšiny než ty, jež figurovaly v názvu dané republiky.³⁰ Gruzínská sovětská socialistická republika byla přesně takovým vícenárodnostním celkem, jenž nesl jméno majoritního etnika Gruzínů, avšak velkou část populace tvořily menšiny.³¹ Na jejím území žilo na 80 etnických skupin v celkovém počtu 5,2 milionů obyvatel, pro příklad uveďme sčítání lidu z roku 1989³²:

²⁸ Dvořáková, Vladimíra. Kunc, Jiří. *O přechodech k demokracii*. Praha, 1994, s. 36.

²⁹ Gachechiladze, Revaz. *The New Georgia. Space, society, politics*. London, 2007, s. 27-32.

³⁰ Téma národnostního uspořádání za Sovětského svazu pojednávají podrobněji díla současné historiografie, z nichž k dalšímu výzkumu nezbytně patří: Richard Pipes. *The Formation of the Soviet Union, Communism and Nationalism, 1917-1923*. Cambridge: Harvard University Press 1997; Terry Martin. *The Affirmative Action Empire: Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923-1939*, New York - London: Ithaca, Cornell University Press 2001; či sborník, který vznikl na Ústavu východoevropských studií Filozofické fakulty Univerzity Karlovy: Stanislav Tumis - Hanuš Nykl (eds.), *Prekolonialismus, kolonialismus a postkolonialismus: Impéria a ti ostatní ve východní a jihovýchodní Evropě*, Praha: Nakladatelství Filozofické fakulty 2015.

³¹ Kopeček, Vincenc – Jelen, Libor. *Jižní Kavkaz – od tradice k modernitě pod vlivem ruského kolonialismu*. 2015, s. 147-152.

³² Jeffries, Ian. *The Caucasus and Central Asian Republics at the Turn of the Twenty-first Century*. London and New York, 2003, s. 117.

Gruzíni	70 %
Arméni	8 %
Rusové	6,3 %
Ázerbájdžánci	5,7 %
Osetinci	3 %
Řekové	1,9 %
Abcházové	1,8 %
Ukrajinci	0,9 %

Zdroj: Cornell, Svante E. *Small Nations and Great Powers*. London and New York, 2003, s. 142.

K těmto číslům je nutné poznamenat, že mezi Gruzínce byli počítáni i Kartvelané, Mingrelové, Adžarové nebo Svanové, kteří mají vlastní jazyky odlišné od gruzínštiny a považují se za samostatné etnikum.³³

Hlavní komponent gruzínské identity tvoří jazyk, náboženství je až na druhém místě. Jazyková identifikace s sebou může nést jisté obtíže, jelikož například Adžarové mluví gruzínsky, ale většinově vyznávají islám. Jejich kultura se dá označit za gruzínskou s tureckými prvky. Stejně tak gruzínský jazyk (který se nazývá kartuli) je jediný spisovný jazyk Kartvelské jazykové skupiny, zahrnující ale i svanštinu a zanštinu, kdy zanština se ještě rozlišuje na mingrelštinu a lazštinu. Pouze kartulština má i písemnou formu, ostatní jazyky zůstávají pouze v mluvené verzi.³⁴ Tato práce si neklade za cíl podrobně analyzovat jazykovou situaci v Gruzii, avšak cílem tohoto odstavce bylo naznačit složitost a nejednoznačnost problému, který měl velký vliv na formování opozice a tranzici.

Méně důležitá role náboženství (respektive Gruzínské pravoslavné církve pro etnické Gruzíny) je pro kavkazský region spíše netypická. V Gruzii to bylo zapříčiněno sekularizačními procesy již v 19. století. V Sovětském svazu dále pokračovala kvůli urbanizaci a represím, kterým byli věřící vystaveni. V pozdějších letech se do církevních struktur dostala korupce a stalo se veřejným tajemstvím, že například patriarcha David V. se do svého úřadu dostal díky padělání závěti svého předchůdce a velkému úplatku poskytnutému vedení GSSR. Právě korupce zdiskreditovala autoritu církve v očích mnoha Gruzínů.³⁵ Nicméně v pozdějších letech se právě víra stala hybatelem opozičního aktivismu.³⁶

Sovětský svaz umožňoval 4 úrovně autonomie. Nejvýše stály sovětské republiky (celkem 15), které se všechny staly nezávislými státy v roce 1991, a jež představovaly zmenšenou verzi Sovětského svazu z hlediska institucí. Měly vlastní parlament, ústavu a

³³ Cornell, Svante E. *Small Nations and Great Powers*. London and New York, 2003, s. 142.

³⁴ Tamtéž, s. 144.

³⁵ Johnston, Hank. *Religio-Nationalist Subcultures under the Communists: Comparisons from the Baltics, Transcaucasia and Ukraine*. 1993, s. 248.

³⁶ Goldenberg, Suzanne. *Pride of Small Nation*. London and New Jersey, 1994, s. 90.

všechny struktury, které obvykle předpokládáme u samostatného státu. Měly dokonce právně zaručenu možnost vystoupit z SSSR, i když se jednalo pouze o právo formální.³⁷

Druhou úroveň představovaly autonomní sovětské socialistické republiky (ASSR), které spadaly pod jurisdikci příslušných republik. I tyto útvary měly vlastní ústavu a zaručen jistý stupeň samosprávy. Další tvořily autonomní oblasti nebo regiony, které neměly ústavu a míra autonomie byla omezena a většinou se vztahovala na kulturní nebo sociální sféru. Do poslední úrovně spadaly autonomní okruhy. Představené rozdělení by implikovalo, že celky měly jistou politickou moc, avšak vše bylo jen formální, skutečnou rozhodovací pravomoc měla Moskva.³⁸

Gruzínská sovětská socialistická republika držela prvenství v rámci SSSR v tom, že její obyvatelé se příliš nestěhovali do jiných republik. Na území Gruzie trvale žilo 96 % všech Gruzínů. Stejně tak Gruzíni dominovali na nejlepších pozicích a ve vzdělávacím systému, Komunistická strana Gruzie byla většinou tvořena Gruzíny.³⁹ Vliv tzv. sovětských poradců nebyl tak silný jako v ostatních republikách. Celá republika fungovala především na vztazích založených na známostech a rodinných vazbách, úplatkářství a šedé ekonomice.⁴⁰

2.2 Boj o status gruzínského jazyka a národnostní nepokoje

V roce 1953 se na post generálního tajemníka dostal Vasil Mžavanadze. Uvolnění po Stalinově smrti mu poskytlo dost prostoru pro manévrování. Konsolidoval Gruzínskou komunistickou stranu a za něj se rozšířila dnes již legendární podpultová ekonomika, fungující prostřednictvím rodinných vazeb a pašeráctví. Gruzie se díky ní stala jednou z nejvíce prosperujících svazových republik.⁴¹ Míra korupce se ovšem stala neúnosnou pro centrum v Moskvě, které se rozhodlo prvního tajemníka Mžavanadzeho odvolat.⁴²

Na jeho místo v roce 1972 nastoupil tehdejší gruzínský ministr vnitra Eduard Ševardnadze. Rodina Ševardnadzů měla velmi dobré politické kontakty, starší bratr Eduarda byl vlivným členem Ústředního výboru Gruzínské komunistické strany, takže bylo od začátku jasné, že i mladšího bratra čeká kariéra ve státní správě.⁴³

³⁷ Herzig, Edmund. *The New Caucasus. Armenia, Azerbaijan and Georgia*. London and New York, 1999, s. 7.

³⁸ Tamtéž.

³⁹ Parsons, J. W. R. *National Integration in Soviet Georgia*. 1982, s. 553.

⁴⁰ Gleason, Gregory. *Faith and Loyalty: Informal Authority Structures in Soviet Asia*. 1991, s. 620-622.

⁴¹ Junisbai, Barbara. *Improbable but Potentially Pivotal Oppositions: Privatization, Capitalists, and Political Contestation in the Post-Soviet Autocracies*. 2012, s. 894.

⁴² Gleason, Gregory. *Faith and Loyalty: Informal Authority Structures in Soviet Asia*. 1991, s. 616.

⁴³ Goldenberg, Suzanne. *Pride of Small Nation*. London and New Jersey, 1994, s. 91.

Ševardnadze dostal za úkol vymýtít korupci a posílit ideologické smýšlení Gruzínů. Uvolnění v ekonomice se odrazilo i v kultuře, a především v nacionalismu, který byl na vzestupu právě díky tomu, že kontrola shora nebyla tak přísná.⁴⁴ V kulturní sféře začali být umělci kritizováni za výběr témat podporujících nacionalismus, a naopak interpreti i občané byli nabádáni, aby se učili rusky. Komunistická strana a úřady v zemi byly v rukou etnických Gruzínů, což se Ševardnadze pokusil změnit soustavnou podporou kádrů etnických menšin, které žily na území GSSR. Kromě omezení většinového etnika měla jeho politika vyústit do nezvětšování příkopů mezi jednotlivými národnostmi a tím v budoucnu eliminovat případné národnostní třenice.⁴⁵

Vrcholem snah o rozmělnění vlivu Gruzínů a přiblížení svazové republiky představě správného fungování Sovětského svazu byl v roce 1978 pokus učinit z Gruzie plně bilingvní zemi zrušením článku Ústavy, který stanovuje gruzínštinu jako jediný úřední jazyk GSSR.⁴⁶ Přestože gruzínština byla jediným oficiálním jazykem GSSR, ruština se používala hodně. V etnicky heterogenních regionech sloužila ruština jako komunikační jazyk mezi menšinami. V Abcházii a Jižní Osetii dosáhla prakticky úrovně oficiálního jazyka. Návrh na změnu Ústavy vnímali Gruzíni jako pokus o další krok k rusifikaci země, což vyvolalo masové demonstrace po celé zemi.⁴⁷

Protesty etnických Gruzínů za zachování postavení svého jazyka zvýšily napětí mezi ostatními národnostními menšinami. Abcházci například pocítili příležitost a začali usilovat o opětovné nabytí autonomního statusu. Chtěli jazyková práva (tj. ustavit ruštinu a abcházštinu oficiálními jazyky, a naopak vyškrtnout gruzínštinu) a odtržení od Gruzínské SSR a vytvoření samostatné Abcházské sovětské socialistické republiky v rámci SSSR.⁴⁸

Abcházci sepsali petici, v níž formulovali své požadavky namířené proti gruzínské asimilační politice, gruzinizaci školství v Abcházii a ekonomické exploataci celého regionu. Z Moskvy přijela zvláštní komise, která se měla otázkou zabývat a donutila gruzínskou vládu uznat některé body petice za oprávněné. Na základě toho byla v Suchumi založena univerzita a Abcházcům byla zaručena některá kulturní práva.⁴⁹

⁴⁴ Johnston, Hank. *Religio-Nationalist Subcultures under the Communists: Comparisons from the Baltics, Transcaucasia and Ukraine*. 1993, s. 249.

⁴⁵ Parsons, J. W. R. *National Integration in Soviet Georgia*. 1982, s. 553.

⁴⁶ Tamtéž.

⁴⁷ Gachechiladze, Revaz. *The New Georgia. Space, society, politics*. London, 2007, s. 36-37.

⁴⁸ George, Julie A. *Expecting ethnic conflict*. London, 2009, s. 83.

⁴⁹ Cornell, Svante E. *Small Nations and Great Powers*. London and New York, 2003, s.157.

Významnějšího pokroku se Abcházie nedočkala, nejdůležitější požadavek na rozšíření autonomie zůstal nevyslyšen. Vyvolalo to nepokoje, které brzy přerostly v ozbrojené potyčky, což vyústilo ve vyhlášení stanného práva na území Abcházské ASSR.⁵⁰

Etničtí Gruzínci nesouhlasili s politikou jazykových a národnostních ústupků Abcházii nebo menšinám vůbec a na situaci reagovali protesty. V roce 1981 v Tbilisi prošlo několik masových demonstrací, ale otevřený konflikt nepropukl, jelikož KGB situaci podchytila.⁵¹

Ševardnadze nakonec ustoupil a plánované změny Ústavy se nekonaly. Taková reakce na otevřené protesty byla v SSSR i ve východním bloku nevídaná. Je zřejmé, že si vláda uvědomila výbušnost tématu, který přesně navazoval na štěpení ve společnosti, kolem něhož nelze dělat kompromisy. Pokud by se rozhodli změnu článku Ústavy přeci jen prosadit, mohlo by to velmi rychle zažehnout dominový efekt ztráty pocitu podřízenosti státním institucím a protesty by pravděpodobně přerostly v občanskou válku.⁵²

Ševardnadze celou záležitost nehnal výš a ani Moskva nežádala protiopatření, nejspíš kvůli ekonomickým úspěchům, které Gruzie pod jeho vedením zaznamenala. Ševardnadzemu naopak byla důvěra vedení potvrzena udělením řádu Hrdiny socialistické práce v roce 1981.⁵³

Ševardnadze navíc povolil otěže v kulturní oblasti výměnou za konformismus v ekonomice, jenž byl nakonec hlavním měřítkem, na který Moskva hleděla.⁵⁴ Díky tomu i gruzínská církev získala větší volnost a účast na mši již nepodléhala sankcím. Gruzínci, kteří byli v ostatních oblastech života omezeni, se plně obrátili k církvi a nacionalismu, což bylo posíleno výhrou v boji o postavení gruzínského jazyka. Na konci 70. let vytvořily všechny tyto události podhoubí, z něhož se začaly rodit první opoziční skupiny, jež z pouhých národnostně-kulturních požadavků přerostly v politické.⁵⁵

2.3 Formování opozice

Gruzie byla ze všech sovětských republik zemí s nejvyšším dosaženým vzděláním na hlavu a široké řady studentů ze všech regionů tvořily ideální podhoubí antisovětského smýšlení. Studentská hnutí a spolky početně narůstaly, navíc to byli mladí lidé, kteří nebyli zatíženi komunistickou minulostí ani se nezapletli s komunistickou stranou. Policejní složky si zvláště

⁵⁰ Tamtéž.

⁵¹ Tamtéž.

⁵² Goldenberg, Suzanne. *Pride of Small Nation*. London and New Jersey, 1994, s. 82.

⁵³ Cornell, Svante E. *Autonomy and Conflict: Ethnoterritoriality and Separatism in the South Caucasus – Cases in Georgia*. Uppsala, 2001, s. 150.

⁵⁴ Parsons, J. W. R. *National Integration in Soviet Georgia*. 1982, s. 563-4.

⁵⁵ Goldenberg, Suzanne. *Pride of Small Nation*. London and New Jersey, 1994, s. 90.

uvědomovaly toto potenciální nebezpečí, a proto studenty měly pod obzvláštním drobnohledem.⁵⁶

Již v 50. letech nicméně vzniklo první hnutí, skupina Gorgosaliani, která šířila informace o První gruzínské republice, anexi v roce 1921 a represích proti obyvatelstvu z 30. let, jež byly v rozporu s oficiálně podávaným výkladem událostí. Hlavními postavami hnutí byli aktivní studenti Merab Kostava a Zviad Gamsachurdia, který byl synem známého gruzínského spisovatele.⁵⁷ V roce 1956 úřady povolili oficiální mítink u příležitosti výročí Stalinovy smrti. Zprvu malá akce vedená studenty a radikálními intelektuály se rychle převrátila v nacionalistickou demonstraci a rozšířila se do ulic Tbilisi. Policie a armáda při zásahu proti protestujícím zabily desítky lidí a stovky zranili. Ani skupina Gorgosaliani nepůsobila dlouho, o rok později ji rozehnala KGB.⁵⁸ V 60. letech se národní hnutí reorganizovalo a vznikla podzemní studentská organizace Technické univerzity v Tbilisi, která se snažila o záchranu gruzínských náboženských pokladů a architektonických památek.⁵⁹

Tato společnost nebyla opoziční v pravém slova smyslu. Skládala se spíše z lidí, kteří nesouhlasili s konkrétními kroky vlády nebo, jak již bylo výše řečeno, s oficiálním pojetím historie. Nicméně je lze považovat za zárodky hnutí, díky nimž se mnoho budoucích aktérů seznámilo a zkoordinovalo.⁶⁰

Do této doby spadá oživení náboženství jako určité opoziční platformy vůči režimu. Uvolnění za generálního tajemníka Mžavanadzeho vedlo k revivalu gruzínské kultury, tedy literatury, filmů, umění a hudby většinou s tematikou slavné minulosti, kde má gruzínská církev svoje nezaměnitelné místo.⁶¹ Po sporu ohledně zrušení článku Ústavy o gruzínštině jako jediném jazyku se na víru začalo pohlížet jako na strážkyni národního jazyka po staletí odlišnou od zkorumpované instituce církve. Kořeny disidentského hnutí pak vycházejí právě z obracení se k minulosti a ožívování starých gruzínských rituálů, hodnot a tradic, jež mají původ v gruzínském křesťanství jakožto něčem vlastním, ne-sovětském.⁶²

První skutečně disidentské hnutí vzniklo v roce 1974 pod vedením Zviada Gamsachurdii a jeho spolupracovníků ze skupiny Gorgosaliani. Hnutí přijalo lidskoprávní

⁵⁶ Tamtéž, s. 89.

⁵⁷ Cornell, Svante E. *Autonomy and Conflict: Ethnoterritoriality and Separatism in the South Caucasus – Cases in Georgia*. Uppsala, 2001, s. 149.

⁵⁸ Areshidze, Irakly. *Democracy and Autocracy in Eurasia*. Michigan, 2007, s. 18.

⁵⁹ Střítecký, Vít. *Violent Georgia*. Prague, 2015, s. 77.

⁶⁰ Goldenberg, Suzanne. *Pride of Small Nation*. London and New Jersey, 1994, s. 92.

⁶¹ Gachechiladze, Revaz. *Geographical and Historical Factors of State Building in Transcaucasia*. Tbilisi, 1996, s. 30-31.

⁶² Johnston, Hank. *Religio-Nationalist Subcultures under the Communists: Comparisons from the Baltics, Transcaucasia and Ukraine*. 1993, s. 249.

tematiku a po roce 1975 se přetransformovalo v gruzínský Helsinský výbor.⁶³ Skupina vedla kampaně proti korupci v gruzínské církvi, pořádala akce na ochranu národních památek – často církevních, psala články informující o deportaci gruzínských muslimů (meschetští Turci). Přesto, že se jednalo o malou skupinku, povědomí o její činnosti se brzy rozšířilo i do zahraničí díky samizdatovým časopisům.⁶⁴

Mezi členy hnutí rezonoval především nacionalismus, který byl výrazně protiruský a obsahoval silný religiózní akcent. Gamsachurdia v této době zastával pozice umírněného nacionalismu, jelikož se domníval, že etnický konflikt by zhatil cestu k nezávislosti, která u něj stála na prvním místě.⁶⁵

Kromě Helsinského výboru vzniklo v 70. letech ještě několik skupin, avšak většinu z nich v roce 1977 KGB zlikvidovala a čelné představitele zavřela do vězení, mezi nimi i Kostavu a Gamsachurdiu. Opoziční hnutí tím ale nezlikvidovala úplně, paradoxně sílilo s každým zatčeným, protože spíš působilo jako pobídka začít něco dělat než jako odstrašující příklad. Na pozice vůdců se tak dostaly osobnosti, které se v budoucnu stanou důležitými hráči v gruzínské tranzici. Mezi nimi byli například Tamar Čcheidze, Avtandil Imnadze, později Giorgi Čanturia a Irakli Cereteli.⁶⁶

Je potřeba zdůraznit, že disidentské hnutí se skládalo z mladých mužů převážně z „dobrých rodin“, kteří dohromady tvořili ne příliš početnou elitní skupinu, jejíž působnost se omezovala na hlavní město Tbilisi.⁶⁷

Zviad Gamsachurdia, o němž již byla několikrát řeč, byl důležitou postavou opozičního hnutí. Pocházel z rodiny intelektuálů, jeho otec Konstantin byl literát a aktivně se účastnil bojů za gruzínskou nezávislost po bolševické revoluci. V důsledku toho požíval mezi Gruzíny velkou úctu, která se přenesla i na jeho syna.⁶⁸

Zviad, jenž studoval filologii a literaturu a jehož texty nemohly z politických důvodů vycházet, se velmi záhy začal zajímat o politiku. Snažil se apelovat na záchranu gruzínských církevních památek nebo poukázat na nutnost větší právní ochrany pro gruzínštinu. V roce 1975 napsal regionálnímu veliteli Rudé armády, aby sovětské dělostřelectvo přestalo používat

⁶³ Cornell, Svante E. *Small Nations and Great Powers*. London and New York, 2003, s. 154.

⁶⁴ Johnston, Hank. *Religio-Nationalist Subcultures under the Communists: Comparisons from the Baltics, Transcaucasia and Ukraine*. 1993, s. 250.

⁶⁵ Goldenberg, Suzanne. *Pride of Small Nation*. London and New Jersey, 1994, s. 90.

⁶⁶ Cornell, Svante E. *Small Nations and Great Powers*. London and New York, 2003, s. 154.

⁶⁷ Střítecký, Vít. *Violent Georgia*. Prague, 2015, s. 77.

⁶⁸ Goldenberg, Suzanne. *Pride of Small Nation*. London and New Jersey, 1994, s. 90.

starobylé gruzínské chrámy jako cvičné terče. Stejně tak veřejně vystoupil proti mučení ve vězení, kdy si dozorcí úplatky „najímali“ vězně, aby za ně vykonali špinavou práci.⁶⁹

Mezitím si činnosti gruzínských aktivistů všimli v USA. Americký Kongres v roce 1978 navrhl Gamsachurdiu a Kostavu na Nobelovu cenu za mír. Oba kandidáti by si cenu jistě bývali zasloužili, neboť za odpor proti sovětským úřadům byli pravidelnými terči fyzického násilí ze strany represivních orgánů a několikrát byli internováni v psychiatrické léčebně či vězení.⁷⁰

V roce 1979 byl Gamsachurdia propuštěn z vězení poté, co mu byla udělena milost. Musel ovšem veřejně v televizi uznat svoje „omyly“. Kostava odmítl odvolat, čímž se stal velkou autoritou a získal pověst neposkvrněného lídra gruzínského disentu. Bohužel to pro něj znamenalo, že zůstal ve vězení až do roku 1987.⁷¹ Zemřel dva roky po propuštění při autonehodě za nevyjasněných okolností. Gamsachurdiova pověst na rozdíl od Kostavovy byla značně otřesena, i když všichni tušili, že jeho vystoupení v televizi nebylo upřímné a musel znovu získat důvěru spolupracovníků a Gruzínů.⁷²

Národní hnutí dostalo možnost více se rozvinout od roku 1985. Michail Gorbačov se dostal do čela SSSR a povolal si k sobě Eduarda Ševardnadzeho na pozici svazového ministra zahraničních věcí. Prvním tajemníkem Gruzínské komunistické strany se stal Džambar Patiašvili, který rozhodně nebyl charismatickým lídrem jako Ševardnadze a ani neměl jeho politickou obratnost. Byl to konformista, jemuž se nejen že nepodařilo využít Gorbačovových reforem, ale ani neměl vůli v rámci nich něco dělat. Po odchodu bývalého prvního tajemníka musel čelit rozrůstajícímu se národnímu hnutí ve všech regionech, které se pomalu začalo probouzet k životu.⁷³

Patiašvili se rozhodl situaci neřešit a zabarikádovat se na konzervativních pozicích, jež se snažil udržet za každou cenu. Jenže uvolnění se z centra sice se zpožděním, ale přece dostalo i za pohoří Kavkaz a nejvíce se projevilo v nárůstu lidových společností. Mnoho takovýchto organizací začínalo převážně jako enviromentální nebo kulturní sdružení, které s politikou neměly nic společného. Jenže tyto spolky brzy ovládli političtí aktivisté, kteří byli v roce 1987 posílení propuštěnými bývalými studentskými lidry, mezi nimiž dominoval Zviad Gamsachurdia.⁷⁴

⁶⁹ Tamtéž.

⁷⁰ *The President of Georgia Zviad Gamsakhurdia (1991-1993)*. Oficiální webové stránky prezidenta Gruzie [online], cit. 18.9. 2017.

⁷¹ Střítecký, Vít. *Violent Georgia*. Prague, 2015, s. 78.

⁷² Cornell, Svante E. *Small Nations and Great Powers*. London and New York, 2003, s. 155.

⁷³ Gachechiladze, Revaz. *The New Georgia. Space, society, politics*. London, 2007, s. 39-40.

⁷⁴ Cornell, Svante E. *Autonomy and Conflict: Ethnoterritoriality and Separatism in the South Caucasus – Cases in Georgia*. Uppsala, 2001, s. 153.

Původně apolitické organizace začaly celkem otevřeně hlásat právo Gruzie na sebeurčení i proti vůli Moskvy. Případ, který nastartoval národnostní hnutí byl projekt „kavkazské železnice“. Šlo o plán, jak vybudovat přímé železniční spojení mezi Ruskem a Gruzii, kdy jediná cesta byla uměle vytesána do hor a propojovala město Kazbegi (Stepancminda) a Vladikavkaz. Druhá možnost vedla podél pobřeží Černého moře na nejzápadnější výspě Abcházie.⁷⁵

Stavba měla mít nedozírné ekologické a historické následky, jelikož projekt předpokládal zbourání historických památek nacházejících se na plánované trase. Navíc by to znamenalo přímou cestu do Ruska, tedy těsnější připoutání země k centru a snazší dohled.⁷⁶ Projekt byl nakonec odložen a je diskutabilní, jaký vliv na to měly občanské protesty, zvláště když i tvůrci projektu mohli vidět jeho obtížnou realizovatelnost vzhledem k přírodním podmínkám. Případ kavkazské železnice byl vlašťovkou projevů opožděné glasnosti a vyústil do první veřejné mediální debaty. Protestující i ti, kteří se veřejně postavili proti, nebyli potrestáni.⁷⁷

2.4 Vstupní podmínky gruzínské tranzice

Podle modelu Dankwarta Rustowa z první kapitoly je jedinou nezbytnou podmínkou pro zahájení úspěšného přechodu národní jednotou. Jak bylo ukázáno v této kapitole, v Gruzii nelze hovořit o koherentní národní jednotě. Tím, že Gruzie je mnohoetnická země, je logické, že každá národnostní skupina bude mít jiné cíle.

Charakteristický rys gruzínské tranzice je její národnostní rozměr. Podle Edmunda Herziga je nacionalismus na Kavkaze formován třemi charakteristikami. Jsou to: ruská dominance v regionu, nedořešené teritoriální spory a jazyk a kultura.⁷⁸ Všechny tyto tři prvky každou z rustowovských fází ovlivňují a pokaždé jiným způsobem.

Gruzíni bezpochyby představují Rustowovu národní jednotu, jelikož se shodnou na cílech a vědí, že chtějí být v jednom nezávislém státě. Problémem v této představě jsou ostatní národnostní menšiny, které samy o sobě tvoří stejnou koherentní národní jednotu, ale již se neshodou s Gruzíny ohledně cílů. Oproti většinovému etniku, Abcházci nebo Jihoosetinci chtějí

⁷⁵ Gachechiladze, Revaz. *The New Georgia. Space, society, politics*. London, 2007, s. 122.

⁷⁶ Beissinger, Mark R. *Nationalism and the Collapse of Soviet Communism*. 2009, s. 335.

⁷⁷ Střítecký, Vít. *Violent Georgia*. Prague, 2015, s. 78.

⁷⁸ Herzig, Edmund. *The New Caucasus. Armenia, Azerbaijan and Georgia*. London and New York, 1999, s. 7-9.

autonomii nebo v pozdějších fázích i nezávislost především na Gruzíncích, takže se spokojí i se statusem autonomní republiky v rámci Sovětského svazu.

Národní jednota v Gruzii by se dala přirovnat ke kulečnickovým koulím. Před rozstředem vezmeme všechny koule (rozuměj národy žijící na území Gruzie) a spojíme je trojúhelníkem. V tu chvíli tvoří jednotu. Ale jak vyplývá z logiky hry, přijde okamžik, kdy je jednota jediným šťouchem porušena a koule jsou rozptýleny. Stejně tak přišel podnět, který zájmy národnostních menšin Gruzie natolik vzdálil, že mírové soužití nebylo možné.

3. Rozpad SSSR a gruzínská tranzice

Politika demokratizace byla centrálními úřady zahájena v lednu 1987. Dubnová amnestie politických vězňů v Gruzii představovala významný impulz pro rozvoj do té doby apolitických spolků a sdružení, do kterých aktivisté pronikli a nastavili opoziční kurz.⁷⁹ Všechna aktivistická činnost určitým způsobem působila na smýšlení Gruzínů a rozdmýchávala v nich pocit nespokojenosti se současným stavem. Nepočtené skupiny, které můžeme označit za opoziční, se začaly rozrůstat s uvolněním za Gorbačova a o skutečném revivalu můžeme hovořit právě od dubnové amnestie.⁸⁰

3.1 Nárůst opozičního hnutí

Z opozičních skupin měla nejvýznamnější postavení Společnost Ilji Čavčavadzeho vedená Giorgi Čanturiou, jež byla jednou z prvních vyloženě politických organizací. Jednalo se o shromáždění lidí s různými politickými náhledy, jež spojoval opoziční postoj k sovětskému režimu. Jejím hlavním cílem bylo připravit Gruzíny na nezávislost a vše, co obnáší. Z původní Společnosti se postupem času oddělilo více než 120 různých stran a hnutí.⁸¹

V roce 1988 se z ní odštěpily dvě významné radikální skupiny: Národně–demokratická strana, za níž stál Čanturia a Společnost sv. Ilji Spravedlivého pod vedením Zviada Gamsachurdii a Irakli Cereteliho. Společnost sv. Ilji Spravedlivého se zaměřovala na kulturní, a především ekologické aktivity, Čanturiova organizace byla zcela jasně separatistická. Jejich heslo znělo Gruzii Gruzínům a metodou k tomu byla občanská neposlušnost.⁸²

Obě radikální hnutí dokázala spolupracovat i přes rivalitu vůdců. Jejich program se zakládal na separatismu a národním radikalismu a odmítala umírněnou cestu reprezentovanou Společností Ilji Čavčavadzeho.⁸³ Mezi radikály a umírněnými se množily konflikty, a dokonce došlo k několika osobním napadením. Násilí nebylo jen mezi opozicí a režimem, ale i mezi opozicí samotnou. V ideovém konfliktu s umírněnými aktivisty brzy měli navrch radikálové, kterým se dařilo oslovovat širší spektrum obyvatelstva organizováním veřejných shromáždění, demonstracemi nebo hladovkami.⁸⁴

⁷⁹ George, Julie A. *Expecting ethnic conflict*. London, 2009, s. 75–76, 78.

⁸⁰ Herzig, Edmund. *The New Caucasus. Armenia, Azerbaijan and Georgia*. London and New York, 1999, s. 7.

⁸¹ Vasil'jeva, Ol'ga. *Gruzija kak model' postkommunističeskoj transformacii*. Moskva, 1993, s. 8.

⁸² Goldenberg, Suzanne. *Pride of Small Nation*. London and New Jersey, 1994, s. 95.

⁸³ Darden, Keith. Grzymala-Busse, Anna. *The Great Divide: Literacy, Nationalism, and the Communist Collapse*. 2006, s. 109.

⁸⁴ Goldenberg, Suzanne. *Pride of Small Nation*. London and New Jersey, 1994, s. 95.

Celý rok 1988 se nesl ve znamení narůstajícího napětí mezi opozicí a oficiálními představiteli komunistické vlády. Uvolnění otežili pocítli vědci, kteří začali veřejně revidovat socialistické pojetí historie. Týkalo se to především faktů o gruzínské první republice z let 1918–1921. Roznětkou pro doposud největší protesty od demonstrací proti ústavnímu dodatku o postavení gruzínštiny z roku 197, byl záměr Moskvy omezit gruzínskou vnitřní suverenitu dalším dodatkem k Ústavě. Demontrace v Tbilisi se zúčastnilo 200 tisíc lidí.⁸⁵

Komunistická strana reagovala založením polooficiálního hnutí Rustaveliho společnost, která byla mírně nacionalistická a podporovala reformní politiku vycházející z centra.⁸⁶ Ústupek neznamenal, že by vláda nedržela monopol moci pevně v rukou, jen pocítovala, že by rozbouranou situaci ve společnosti neměla nechat bez odezvy. Vládní spolek však nepřitáhl větší zájem občanů, avšak nebývalý ohlas zažívaly aktivistické organizace, které čím dál častěji sázely na gruzínská nacionalistická témata. Radikálové prezentovali lidem nacionalismus prostřednictvím velké gruzínské minulosti a Gruzínské církve, tedy že Gruzie zůstala jediným křesťanským ostrůvkem obklopeným islámem.⁸⁷ Zjevně populistická hesla si našla široké publikum, takže ke konci roku 1988 se v Tbilisi boj proti Moskvě a komunistickému vedení ztotožnil s gruzínským nacionalismem.⁸⁸

V Abcházii a Jižní Osetii pohlíželi s neklidem na narůstající nacionalizaci Gruzínů, a v reakci na události v hlavním městě se zaktivizovaly síly protestující proti politice gruzínizace obou regionů. Obyvatelé byli nespokojeni, že nemají žádný vliv na politiku ve svém regionu, respektive, že reálnou pravomoc o něčem rozhodnout mají pouze Gruzíni. Abcházské vedení poslalo několik petic se stížnostmi do Moskvy, avšak ty zůstaly bez odezvy.⁸⁹

V tomto momentu se začala roztáčet spirála stupňující nacionalismus na obou stranách. Gruzíni v Tbilisi se začali bouřit proti abcházskému a jihoosetinskému nacionalismu a gruzínští radikálové začali organizovat protesty. Břežnové akce posléze přerostly v masivní demontrace za nezávislost Gruzie. Ty byly doprovázeny stávkami v továrnách, a i lidé z ostatních měst se začali sjíždět do Tbilisi na protesty.⁹⁰

Eduard Ševardnadze byl tou dobou s Michailem Gorbačovem na státní návštěvě ve Velké Británii, takže se gruzínskému komunistickému vedení podařilo získat souhlas Moskvy k rozehnání demonstrací armádou. Výsledkem bylo 19 mrtvých, z toho 16 žen a stovky

⁸⁵ Cornell, Svante E. *Small Nations and Great Powers*. London and New York, 2003, s. 159.

⁸⁶ Střítecký, Vít. *Violent Georgia*. Prague, 2015, s. 79.

⁸⁷ Vasil'jeva, Ol'ga. *Gruzija kak model' postkommunističeskoj transformacii*. Moskva, 1993, s. 8–9.

⁸⁸ Cornell, Svante E. *Autonomy and Conflict: Ethnoterritoriality and Separatism in the South Caucasus – Cases in Georgia*. Uppsala, 2001, s. 155.

⁸⁹ Herzig, Edmund. *The New Caucasus. Armenia, Azerbaijan and Georgia*. London and New York, 1999, s. 12.

⁹⁰ Cornell, Svante E. *Small Nations and Great Powers*. London and New York, 2003, s. 160.

zraněných. Patiašvili s povolením Moskvy vyhlásil stanné právo a nechal zatknout opoziční lídry (včetně Gamsachurdii a Čanturii).⁹¹

Vojenský zásah měl přesně opačný účinek, než byl původně zamýšlen – protesty se znásobily a přitáhly do opozičních hnutí spoustu nových podporovatelů, tedy lidí, kteří dříve preferovali nebyť politicky aktivní. Opoziční lídři začali být známi i mimo hlavní město. Gamsachurdia byl vnímán jako hrdina zvláště ve svém rodném regionu Samegrelo.⁹²

Ševardnadze, který se mezitím vrátil, byl obratem vyslán do Tbilisi, aby celou záležitost rychle vyřídil. Generální tajemník Patiašvili, představitel tvrdého konzervativního křídla, byl odvolán a nahrazen Givim Gumbaridzem. Celá situace nahrála do karet radikálům, kteří násilný zásah využili jako prostředek k další aktivizaci lidí.⁹³

V létě 1989 se po celém SSSR aktivizovala národnostní hnutí, která destabilizovala sovětský kolos, jenž se do té doby zdál neotřesitelný. Od západu na východ protestovaly někde stovky a tisíce, jinde i miliony občanů, v úměře podle toho, jak početná byla jejich svazová republika.⁹⁴

Mnohde protesty probíhaly koordinovaně v několika zemích, neboť v červnu 1988 se sešli zástupci disidentského hnutí Ukrajiny, Arménie, Gruzie, Litvy, Lotyšska a Estonska, aby mezi sebou navázali kontakt. Založili výbor, který měl koordinovat společný postup všech těchto hnutí proti centrální vládě v Moskvě. Jeho členové se pravidelně setkávali a sdíleli zkušenosti, nápady a někdy i materiální pomoc či organizovali demonstrace solidarity s požadavky ostatních hnutí.⁹⁵

Představitel reformního proudu Gumbaridze si uvědomoval závažnost celé situace a aby předešel další eskalaci částečně včlenil nacionalistickou politiku do stranického programu. Avšak ani přistoupení na ústupky nešlo tak daleko, aby se vytvořil prostor pro debatu s opozicí, na základě něhož by bylo možné provést tranzici paktem.⁹⁶

Tranzice paktem neboli sjednaným přechodem znamená dohodu u kulatého stolu mezi opozicí a vládou a tím i pokojné předání moci. V praxi to znamená, že si představitelé starého režimu vyjednají ústupky, například že nebudou trestně stíháni nebo si budou moct ponechat svůj majetek. Za to pokojně odevzdají moc do rukou opozice a nebudou v budoucnu požadovat revizi. V tranzitologii se jedná o nejžádoucnější typ přechodu, jelikož se obejde bez násilí na

⁹¹ Beissinger, Mark R. *Nationalism and the Collapse of Soviet Communism*. 2009, s. 338.

⁹² Gachechiladze, Revaz. *The New Georgia. Space, society, politics*. London, 2007, s. 37–38.

⁹³ Střítecký, Vít. *Violent Georgia*. Prague, 2015, s. 91.

⁹⁴ Areshidze, Irakly. *Democracy and Autocracy in Eurasia*. Michigan, 2007, s. 19.

⁹⁵ Beissinger, Mark R. *Nationalism and the Collapse of Soviet Communism*. 2009, s. 340.

⁹⁶ Herzig, Edmund. *The New Caucasus. Armenia, Azerbaijan and Georgia*. London and New York, 1999, s. 14.

obou stranách a je z něj relativně nejpřímější cesta k demokracii. Kromě paktu jsou další možnosti *řízený přechod*, kdy vláda nadiktuje přechod k jinému režimu bez účasti opozice, nebo *kolaps (sebevyloučení)*, kdy režim je tak slabý, že opozice provede tranzici jemu navzdory.⁹⁷ Přechod paktem byl předem odsouzen k neúspěchu částečně kvůli vysoké fragmentaci opozice a kvůli radikalitě nejprominentnějších lídrů, jakým byl například Gamsachurdia. Nehledě na to, že není možné vyjednat pakt s vládou, která nechala střílet do demonstrantů.⁹⁸

V duchu podpory nacionalistické politiky začala komunistická strana provádět politiku osídlování území národnostních menšin (hlavně Abcházie a Jižní Osetie) etnickými Gruzíny a v roce 1988 prošel zákon posilující pozici gruzínštiny (v podstatě na úkor ruštiny). Dotklo se to i území etnických menšin, konkrétně šlo o přejmenovávání místních názvů z jazyka etnické menšiny do gruzínštiny.⁹⁹

Negruzínské regiony se proti této politice začaly bouřit. Měly strach, že je většinové etnikum postupně zcela pohltí a jejich jazyk a kultura zaniknou. Abcházie sepsala 18. března 1989 petici Moskvě, kde odložila stranou umírněné požadavky z dřívějších petic a rovnou požadovala ustanovení nezávislé republiky v rámci SSSR. V jejich úsilí je podpořilo i vedení Jižní Osetie.¹⁰⁰

Komunistické vládě se těmito kroky nepodařilo znovu získat ani částečnou legitimitu, a navíc přilila olej do ohně konfliktů v regionech. Strana se po dubnu 1989 zcela zdiskreditovala v očích Gruzínů i národnostních menšin, nebyla schopna zabránit stávkám a rozsáhlým demonstracím. Na podzim 1989 gruzínský parlament vyhlásil nadřazenost gruzínských zákonů nad sovětskými a již v únoru 1990 prohlásil Gruzii za anektované a okupované území.¹⁰¹

Vrátíme-li se k modelu Dakwarta Rustowa, vidíme, že situace v Gruzii, jak byla popsána výše, spadá do druhé fáze jeho modelu. Rozpory ve společnosti se prohlubují, aniž by jedna ze stran (nebo spíše vláda) byla schopna situaci konsolidovat pod svojí správou. Politické síly se diferencují, opozice se rozštěpuje a upevňuje svoje pozice. Každá skupina, která je počítána jako opozice má svoje partikulární cíle, za které bojuje – abchazští aktivisté chtějí autonomní republiku v rámci SSSR, gruzínští chtějí plnou územní nezávislost, kam by spadala i Abcházie. Velkou úlohu zde hrají opoziční lídři, kteří jsou zároveň ve vedení jednotlivých frakcí opozice. V této fázi je cílem opozice nezávislost na Moskvě, cílem vlády udržet se u

⁹⁷ Dvořáková, Vladimíra. Kunc, Jiří. *O přechodech k demokracii*. Praha, 1994, s. 61–63.

⁹⁸ Herzig, Edmund. *The New Caucasus. Armenia, Azerbaijan and Georgia*. London and New York, 1999, s. 14.

⁹⁹ Goldenberg, Suzanne. *Pride of Small Nation*. London and New Jersey, 1994, s. 100–101.

¹⁰⁰ MacFarlane, Neil. *On the Front Lines in the Near Abroad*. 1997, s. 512.

¹⁰¹ Cornell, Svante E. *Small Nations and Great Powers*. London and New York, 2003, s. 162.

moci. Vláda si nejpozději na konci roku 1988 uvědomí, že její pozice je neudržitelná a musí začít vyjednávat s opozicí. Vyjednávání vlády a opozice je u Rustova otázka třetí fáze.

3.2 Cesta k prvním volbám

Gruzínská opozice se skládala z menších či větších samostatných skupinek opozičně naladěných intelektuálů, kteří se ani v pozdních 80. a na přelomu 90. let nespojili do jedné zastřešující organizace. Nevýhodou bylo, že proto nemohli zvolit společný postup proti komunistické vládě.¹⁰²

Na začátku roku 1990 byla gruzínská opozice rozdělena taktéž ideově. Některé umírněné skupiny spolupracovaly s oficiální mocí, protože linie Strany se přiblížila jejich požadavkům, kdežto radikální části opozice se postavily proti. Skupiny umírněného proudu, kde se setkaly polorežimní Rustaveliho společnost a opoziční Národní fronta a Sociálně–demokratická strana, zastávaly myšlenku postupné demokratizace systému, a proto se rozhodly kandidovat ve volbách do oficiálního ústavodárného orgánu gruzínského Nejvyššího sovětu v březnu 1990. Nově zavedená multipartijní soutěž se měla staré instituce naplnit novými kádry, kteří pak započnou proces transformace.¹⁰³

Národní fronta byla organizace zastřešující nejrůznější skupiny, které se od sebe diametrálně lišily co do cílů a programů. Mezi její radikální křídlo patřila Společnost pro národní spravedlnost vedená Erekle Šengelajiaou, Čanturiova Gruzínská národně–demokratická strana, Společnost sv. Ilji Spravedlivého pod taktovkou Gamsachurdii a Republikánská federativní strana.¹⁰⁴

Radikálové z Národní fronty se postavili proti umírněným oponentům a odmítli jakékoliv spojení se starým režimem nebo kandidovat do komunistické instituce. Navrhovali vybudovat nový systém od základu. První pokus o uskutečnění této vize bylo jednostranné vyhlášení voleb do Národního kongresu, který měl dovést zemi k nezávislosti.¹⁰⁵

Národní kongres ovšem neměl žádnou legitimitu a voleb se nejen neúčastnila všechna opoziční hnutí, ale ani někteří radikálové jako například Gamsachurdiova Společnost sv. Ilji Spravedlivého.¹⁰⁶ V důsledku boje o vliv mezi Gamsachurdíou a Čanturiou, který se po smrti Kostavy stal klíčovým lídrem opozice (Gamsachurdiovi stále velká část opozice nemohla

¹⁰² Herzig, Edmund. *The New Caucasus. Armenia, Azerbaijan and Georgia*. London and New York, 1999, s. 12.

¹⁰³ Střítecký, Vít. *Violent Georgia*. Prague, 2015, s. 92.

¹⁰⁴ Tamtéž.

¹⁰⁵ Cornell, Svante E. *Autonomy and Conflict: Ethnoterritoriality and Separatism in the South Caucasus – Cases in Georgia*. Uppsala, 2001, s. 157.

¹⁰⁶ Střítecký, Vít. *Violent Georgia*. Prague, 2015, s. 93.

zapomenout jeho veřejné přiznání viny v televizi, což oslabovalo jeho pozici), se Gamsachurdia pragmaticky rozhodl připojit k umírněnému proudu a kandidovat ve volbách do Nejvyššího sovětu.¹⁰⁷

Příslušníci Komunistické strany věděli, že pokud volby proběhnou, bude to znamenat konec dosavadního monopolu moci, a proto se snažili co nejvíc oddálit termín voleb. Reakcí byl masivní politický nátlak, demonstrace, stávky – mimo jiné na železnicích po celé zemi, lidé drželi hladovky.¹⁰⁸

Nakonec bylo dohodnuto, že volby proběhnou 28. října 1990 a původně měly mít možnost účastnit se všechny strany. Gamsachurdia tuto variantu nejvíce kritizoval, protože by to znamenalo účast i regionálních stran národnostních menšin. Nakonec se dojednalo, že se mohou účastnit pouze celostátní strany a volit se bude proporčním systémem.¹⁰⁹

Největší rozkol na politickou scénu vneslo nepřátelství mezi Gamsachurdii a Čanturiou. Hlavním heslem voleb se stal nacionalismus a nejprominentnější postavou Zviad Gamsachurdia. Jako známý opoziční aktivista a lídr spojil několik hnutí a jednotlivců do koalice s názvem Kulatý stůl – Národní osvobození. V kampani se soustředili především na obranu práv Gruzínů v Abcházii a Jižní Osetii.¹¹⁰

Celé volby se nesly ve znamení zmatků. Kandidátky byly sestavovány ve spěchu a do parlamentu se dostalo víc populistů než intelektuálů, politické strany povětšinou sloužily jako nálepky pro jednotlivé lídry a jejich věrné.¹¹¹ Ve volbách nejvíc utrpěla gruzínská inteligence, protože za hranicemi Tbilisi je nikdo neznal, takže se jim nepovedlo početně překonat hlasy straníků Gamsachurdii, kteří se svezli na jeho popularitě. Znamenalo to, že gruzínská inteligence v podstatě byla vyloučena z podílu na parlamentní politice.¹¹²

Předvolební a posléze i parlamentní boj se spíš než debatami o zaměření politiky stal soubojem osobních nepřátel, mezi nimiž dominovala rivalita mezi Čanturiou a Gamsachurdii, která byla doprovázena i násilím. Neregulární kampaň zahrnovala útoky na kanceláře konkurenčních politických sil, žhářství, a dokonce několik zavražděných.¹¹³

Gamsachurdiiův silný akcent na národnostní problematiku a neférová kampaň vynesly jeho koalici 53 % hlasů, tedy 155 mandátů z celkových 250 křesel. Pro srovnání komunisté,

¹⁰⁷ Areshidze, Irakly. *Democracy and Autocracy in Eurasia*. Michigan, 2007, s. 18.

¹⁰⁸ Cornell, Svante E. *Autonomy and Conflict: Ethnoterritoriality and Separatism in the South Caucasus – Cases in Georgia*. Uppsala, 2001, s. 157.

¹⁰⁹ Gachechiladze, Revaz. *The New Georgia. Space, society, politics*. London, 2007, s. 38.

¹¹⁰ Goldenberg, Suzanne. *Pride of Small Nation*. London and New Jersey, 1994, s. 97.

¹¹¹ Cornell, Svante E. *Small Nations and Great Powers*. London and New York, 2003, s. 162.

¹¹² Goldenberg, Suzanne. *Pride of Small Nation*. London and New Jersey, 1994, s. 97.

¹¹³ Střítecký, Vít. *Violent Georgia*. Prague, 2015, s. 93.

kteří skončili druzí, získali 64 mandátů. Umírněné křídlo opozice získalo 11 křesel. Gamsachurdia byl zvolen předsedou parlamentu.¹¹⁴

3.3 Nový parlament

Legislativa byla velmi polarizovaná, parlamentní většinu tvořila Gamsachurdiova koalice a ostatní umírněné skupiny nacionalistů a komunisté se přesunuli do opozice.¹¹⁵ Přesto, že Gruzíni byli většinově pro vytvoření nezávislého státu, tak k nové vládě oproti staré sovětské chovali nedůvěru.¹¹⁶

Drtivá většina poslanců neměla žádnou zkušenost s prací ve Sněmovně či působením ve státní správě, takže nejen že jim chyběly praktické znalosti, mnohdy ani nevěděli, jakou moc vlastně mají.¹¹⁷ Navíc Gamsachurdiova strana postrádala jakoukoliv organizační strukturu. V takovém období nejistoty se logicky obraceli k důvěryhodným postavám, převážně právě ke Gamsachurdiovi. Nový předseda parlamentu velmi snadno získal kontrolu nad poslanci zvolenými za jeho koalici, čímž z nich vlastně teprve udělal klasické straníky.¹¹⁸

Všechny parlamentní strany se shodly na zavedení demokratického zřízení, tržní ekonomiky a vlády práva. Parlament vyhlásil nezávislost Gruzie na Sovětském svazu a jeden z prvních zákonů, které přijal, bylo institucionální posílení gruzínštiny. Parlament začal pracovat na vyvázání Gruzie ze sovětských struktur. Okamžitě bylo z názvu státu vyškrtnuto „sovětská socialistická“ a název země zněl Gruzínská republika.¹¹⁹

Gamsachurdia sestavil novou vládu v čele s premiérem Tengizem Siguou a oba se postarali, aby menšiny neměly žádný podíl ani na politické moci ani na ekonomice. Je celkem paradoxní, že jediní zástupci menšin se do parlamentu dostali na kandidátkách Komunistické strany.¹²⁰

V dalším kroku parlament dal výpověď vedení KGB a sovětská vojska na území Gruzie byla prohlášena za okupační síly. Tranzici uspíšilo vyhlášení celosvazového referenda o nové unijní smlouvě (tedy zachování Sovětského svazu), které se mělo konat v březnu 1991. Gruzie se spolu s pěti dalšími svazovými republikami odmítla účastnit a svým občanům zakázala

¹¹⁴ Nelson, Lynn D. and Paata Amonashvili. *Voting and Political Attitudes in Soviet Georgia*. 1992, s. 687.

¹¹⁵ Herzig, Edmund. *The New Caucasus. Armenia, Azerbaijan and Georgia*. London and New York, 1999, s. 14–15.

¹¹⁶ Haerpfer, Christian W. *Support for Democracy and Autocracy in Russia and the Commonwealth of Independent States*. 2008, s. 414–415.

¹¹⁷ Matchavariani, Ivane. *The Peace Process and Transition to Democratic Rule in the Republic of Georgia*. 1997, s. 100.

¹¹⁸ Way, Lucan. *State power and autocratic stability: Armenia and Georgia compared*. London, 2009, s. 105.

¹¹⁹ Nelson, Lynn D. and Paata Amonashvili. *Voting and Political Attitudes in Soviet Georgia*. 1992, s. 687–688.

¹²⁰ Strátecký, Vít. *Violent Georgia*. Prague, 2015, s. 94.

hlasovat. Účastnily se ovšem Abcházie a Jižní Osetie a v obou regionech se 99 % obyvatel vyslovilo pro setrvání v SSSR.¹²¹

Předseda parlamentu Zviad Gamsachurdia místo toho vyhlásil referendum o gruzínské nezávislosti na 31. března 1991, které naopak bojkotovali Abcházci a Jihoosetinci. Přesto se 98 % občanů vyslovilo pro vznik samostatného státu.¹²² Parlament ještě ten den po sečtení hlasů vyhlásil nezávislost Gruzie na Sovětském svazu. V následujícím měsíci byl v nepřímých volbách Zviad Gamsachurdia 87 % hlasů zvolen prezidentem, čímž se de facto završilo vítězství radikálního nacionalismu, které napříště tvořilo hlavní linii celostátní politiky.¹²³

3.4 Hodnocení tranzice

Podle Svante Cornella byl nárůst konfliktního potenciálu menšin v 80. letech na Kavkaze způsoben posilováním skupinové identity. Menšiny chtěly revidovat svůj status a jako jedinou možnost, jak toho docílit, viděli vlastní republiku v rámci SSSR. Velmi tomu nahrávala uvolněnější atmosféra za Gorbačova.¹²⁴

Neil MacFarlane k tomu podotýká, že v Gruzii i na Kavkaze po rozpadu SSSR politika začala klást takový důraz na etnické prvky, že to vyneslo do popředí lidi jako Zviada Gamsachurdia. Svou roli v tom podle MacFarlane hrál i nedostatek politické kultury.¹²⁵ V tomto náhledu se částečně shoduje se Suzanne Goldenberg, podle níž Gruzii ze sovětského područí k nezávislosti dovedly dvě věci: nacionalismus a personalismus.¹²⁶

Mark Beissinger se domnívá, že koordinace národních hnutí po celém Sovětském svazu měla kardinální vliv na rozpad, protože pokud by každé probíhalo odděleně, nikdy by se žádnému hnutí nepodařilo samotnému rozložit SSSR. Hlavní vliv úspěchu vidí v geografickém a personálním rozsahu. Značnou měrou k tomu kromě jiného přispělo, že komunismus v neruských regionech nebyl nahlížen jako sovětský, ale jako ruský. Leninská ideologie a sovětská kultura byly v prvé řadě vnímány jako ruské, a tedy vnucené.¹²⁷

Vnímáme-li národní hnutí v Sovětském svazu jako celek, pak má Mark Beissinger jistě pravdu. Podíváme-li se však pouze na Gruzii, uvidíme, že národní hnutí zde nikdy nenabralo

¹²¹ Cornell, Svante E. *Autonomy and Conflict: Ethnoterritoriality and Separatism in the South Caucasus – Cases in Georgia*. Uppsala, 2001, s. 158, 163.

¹²² Gachechiladze, Revaz. *The New Georgia. Space, society, politics*. London, 2007, s. 38.

¹²³ Herzig, Edmund. *The New Caucasus. Armenia, Azerbaijan and Georgia*. London and New York, 1999, s. 15.

¹²⁴ Cornell, Svante E. *Small Nations and Great Powers*. London and New York, 2003, s. 51.

¹²⁵ MacFarlane, Neil. *The Structure of Instability in the Caucasus*. International Politics and Society, No. 4, 1995, s. 382–385, In Cornell, Svante E. *Small Nations and Great Powers*. London and New York, 2003, s. 51–52.

¹²⁶ Goldenberg, Suzanne. *Pride of Small Nation*. London and New Jersey, 1994, s. 82.

¹²⁷ Beissinger, Mark R. *Nationalism and the Collapse of Soviet Communism*. 2009, s. 341-342.

příliš na síle, právě proto (ne díky, jak říká Mark Beissinger), že se překlátilo až do radikálního nacionalismu.¹²⁸ S tím koresponduje i názor Hoomana Peimaniho, který podotýká, že právě celý kavkazský region je příkladem, kdy se nacionalismus vyhrotil do extrémních podob, které opozičnímu hnutí uškodily, a především pak v prvních letech nezávislosti představovaly závažný problém pro stabilizaci země.¹²⁹

Suzanne Goldenberg více akcentuje roli lídrů a obecně sklon k personifikaci politiky. Právě přílišný akcent na nacionalismus v kombinaci se silnými osobnostmi, které dost autoritativně nastavovaly směr svých organizací, od sebe vzdálil jednotlivá aktivistická hnutí v regionech Gruzínské sovětské socialistické republiky. Navíc šel přímo proti opozičním zájmům, jelikož jednotlivé etnické menšiny začaly bojovat proti Gruzínům a při střetu s gruzínským nacionalistickým šovinismem se jim zdálo lepší setrvat v Sovětském svazu, než zůstat osamoceni napospas Gruzínům v „jejich“ Gruzínské republice.¹³⁰

Celkově tranzice trvala rok. Počítáme-li od potlačené demonstrace za nezávislost po vyhlášení nezávislosti. Komunistické elity se nakonec prokázaly jako neschopné nejen zabránit přechodu, ale i jej pozdržet. Vít Střítecký se domnívá, že neochota bránit své pozice byla způsobena osamoceností gruzínských komunistů, neboť Michail Gorbačov jim odmítl poskytnout podporu z centra. Jedinou možností, jak nepřijít o moc zcela, viděli v tom, že rychle získají kontrolu nad politickým, ekonomickým a administrativním uspořádáním. To však v nastalé situaci bylo naprosto nereálné, vzhledem k tomu, že vše fungovalo na principu korupce a příbuzenských či patronských vazeb.¹³¹ V situaci masivních protestů, bez posil a podpory centra staré struktury stagnovaly a umožnily tak přechod kolapsem (sebevyloučením).¹³²

Jednalo se tak o první mírové a legální předání moci komunisty opozici v SSSR. Pro Gruzii to představovalo ještě jedno prvenství: poprvé v novodobé historii proběhlo předání moci v rámci Ústavy skrz legální právní proces, který je v ní obsažen.¹³³

¹²⁸ Cornell, Svante E. *Autonomy and Conflict: Ethnoterritoriality and Separatism in the South Caucasus – Cases in Georgia*. Uppsala, 2001, s. 154.

¹²⁹ Peimani, Hooman. *Failed Transition, Bleak Future?* Westport, 2002, s. 106–107.

¹³⁰ Goldenberg, Suzanne. *Pride of Small Nation*. London and New Jersey, 1994, s. 82.

¹³¹ Střítecký, Vít. *Violent Georgia*. Prague, 2015, s. 91–92.

¹³² Dvořáková, Vladimíra. Kunc, Jiří. *O přechodech k demokracii*. Praha, 1994, s. 61–63.

¹³³ Areshidze, Irakly. *Democracy and Autocracy in Eurasia*. Michigan, 2007, s. 19.

4. Nové zřízení

Podle modelu Dankwarta Rustowa Gruzie stála na prahu poslední, tedy čtvrté fáze. Rustow ji nazval uvykací, jelikož v této době si jak nová vláda, tak i příslušníci starého režimu a obyvatelstvo musí zvyknout na nové podmínky.¹³⁴

Všechny gruzínské strany se ztotožnily s vytvořením sekulárního demokratického politického systému s multistranickým systémem založeným na Ústavě. Nový parlament čekala kompletní rekonstrukce celé země. Těsně po volbách čelil nejakutnějším problémům: zajištění územní konsolidace, převzetí kontroly nad materiálními zdroji a silovými složkami a přestavba institucí.¹³⁵

4.1 Nová Ústava

Zpočátku Gruzie přejala jako provizorium Sovětskou ústavu z roku 1978, kterou pozměnila, aby aspoň částečně odrážela nové zřízení a instituce. Tato Ústava s velkým množstvím dodatků zůstala v platnosti až do roku 1992, kdy byl pučem vyhnán Zviad Gamsachurdia. Parlament pak přijal gruzínskou prvorepublikovou Ústavu z roku 1921, avšak po zkušenostech s Gamsachurdiovými autoritářskými tendencemi zrušil post prezidenta. Jeho funkci převzal předseda parlamentu nově volený přímo.¹³⁶

Ani tato varianta Ústavy nevydržela dlouho. Mezi léty 1993 a 1995 měla otázka nové Ústavy prvořadou důležitost a probíhaly debaty. Diskuze se však omezila pouze na to, zda Gruzie má být parlamentní, nebo prezidentskou republikou, přičemž argumenty vycházely z předpokladů, který systém bude více vyhovovat zájmům jednotlivých skupin.¹³⁷

O vhodnosti přechodu na prezidentské nebo poloprezidentské zřízení v postsovětských zemích píše Aleksandr Makarov, jehož práce analyzuje zkušenosti z evropských a latinskoamerických zemích, které by se daly využít v postsovětském prostoru. Mnoho postsovětských zemí podle něj zavedlo poloprezidencialismus v domnění, že skloubí výhody prezidentského i parlamentního režimu. V konečném důsledku politika v tomto regionu byla a je silně personalizovaná, což poloprezidencialismus vychyluje na stranu silnějšího politického aktéra: pokud je jím premiér, systém se přesouvá spíše k parlamentarismu, pokud prezident –

¹³⁴ Rustow, Dankwart A. *Transition to Democracy: Toward a Dynamic Model*, 1970, s. 358.

¹³⁵ Herzig, Edmund. *The New Caucasus. Armenia, Azerbaijan and Georgia*. London and New York, 1999, s. 15.

¹³⁶ Tamtéž, s. 24.

¹³⁷ Areshidze, Irakly. *Democracy and Autocracy in Eurasia*. Michigan, 2007, s. 37-39.

k prezidencialismu.¹³⁸ Zde Makarov navazuje na výzkum dvojice dnes již klasických autorů teorie prezidencialismu a semiprezidencialismu Matthewa Shugarta a Johna Careyho.¹³⁹

Eduard Ševardnadze tudíž navrhoval super-prezidencialismus, který by mu (jakožto zcela jistému budoucímu prezidentovi) zaručoval naprostou ústavní převahu nad ostatními aktéry. Opoziční skupiny naopak navrhovaly evropský parlamentní systém se slabým prezidentem a převahou premiéra.¹⁴⁰

Nakonec v srpnu 1995 parlament ratifikoval novou Ústavu, která znovu zavedla úřad prezidenta. Prezidentská funkce byla konstruována po vzoru USA, takže hlava státu měla významné pravomoci, za což se nejvíc zasazoval Eduard Ševardnadze. Na druhou stranu však byla vyvažována nezávislým dvoukomorovým parlamentem se silně nastavenou pozicí v systému, kdy zákonodárná instituce například mohla přehlasovat prezidentské veto aj.¹⁴¹

Parlament ve skutečnosti zatím obsahoval jen jednu komoru, druhá měla být naplněna poté, co se povede dosáhnout územní reintegrace země. Bikameralismus představoval úlitbu pro regiony a myšlenku, že by se v budoucnu Gruzie federalizovala.¹⁴²

4.2 Konsolidace silových složek

Gruzie neměla žádnou armádu. Na jejím území se nacházely bývalé sovětské jednotky, z jejichž stavu část dezertovala, a část se přes noc dostala pod nové velení v Moskvě a tím se stala armádou jiného státu na gruzínském území.¹⁴³ Proti nim vznikly Národní gardy složené z občanů bez výcviku, které spíše působily jako domobrana, jejichž velitelem byl Tengiz Kitovani. Pro boje se separatisty v regionech byly gardy nedostatečné, a proto Gamsachurdia zplnomocnil básníka a kriminálního bosse Džabu Ioselianiho, aby založil soukromé milice.¹⁴⁴ Těm se začalo říkat Mchedrioni (jezdci). Byly to v zásadě paravojenské skupiny tvořené gruzínskými občany, většinou s kriminální minulostí jejichž hlavním cílem bylo podporovat vládu v Jižní Osetii.¹⁴⁵

Ani gardy ani Mchedrioni nebyly příliš disciplinované a často se na vlastní pěst pouštěly do místních bojů o sporná území s etnickou menšinou. Vůdci těchto oddílů si vytvořili malý

¹³⁸ Makarov, Aleksandr Aleksandrovič. *Poluprezidentalizm v kontexte postsovětskoj transformacii*. Jerevan, 2008, 218 s.

¹³⁹ Viz Shugart, Matthew a John Carey. *Presidents and assemblies: constitutional design and electoral dynamics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992, 316 s.

¹⁴⁰ Areshidze, Irakly. *Democracy and Autocracy in Eurasia*. Michiga, 2007, s. 37-39.

¹⁴¹ Herzog, Edmund. *The New Caucasus. Armenia, Azerbaijan and Georgia*. London and New York, 1999, s. 24.

¹⁴² Tamtéž, s. 24-25.

¹⁴³ Vasil'jeva, Ol'ga. *Gruzija kak model' postkommunističeskoj transformacii*. Moskva, 1993, s. 18.

¹⁴⁴ Štrítecký, Vít. *Violent Georgia*. Prague, 2015, s. 95.

¹⁴⁵ Way, Lucan. *State power and autocratic stability: Armenia and Georgia compared*. London, 2009, s. 108.

stát sám pro sebe: měli vlastní zájmy, které se často rozcházely se zájmy státu, tedy s cíli nové vlády. Nebylo výjimkou, že se vojenští velitelé věnovali nelegálním aktivitám jako pašování drog. To, že vojenští velitelé „svému“ území vládli, jak chtěli podkopávalo důvěru obyvatelstva ve vládu v Tbilisi.¹⁴⁶

Někde se jednotky staly základem pro zločineckou bandu, která za účasti místních přepadávala a loupila. Jedna taková skupina v Mengrelii se stala velmi početnou a za účasti žen, starců, a dokonce i dětí přepadávala vlaky.¹⁴⁷ To je jen jedna epizoda za všechny. Podobné skupiny vznikaly po celé Gruzii. Gamsachurdiovi se silové složky nepodařilo dostat pod kontrolu, dokonce proti němu nakonec iniciovaly převrat, jak bude pojednáno v následujících podkapitolách. Až Eduard Ševardnadze začal soustavněji budovat profesionální gruzínské ozbrojené složky.¹⁴⁸

Prezident Gamsachurdia tyto vojenské jednotky toleroval, protože mu nic jiného nezbývalo. Nebylo ovšem pochyb, že paravojenské oddíly jsou loajální spíše svým velitelům než gruzínskému státu, což představovalo hrozbu i pro něj osobně.¹⁴⁹

4.3 Zajištění materiálních zdrojů

Gruzie byla jednou z nejbohatších svazových republik SSSR v přepočtu na obyvatele. Nestabilitu po vyhlášení nezávislosti posiloval velký pokles ekonomické produkce. Struktura SSSR byla koncipována tak, aby všechny republiky byly závislé na centru v Moskvě, především co se týká přerozdělování prostředků a rozhodování o distribuci zboží. Obchodní dohody ze sovětských dob přestaly platit, do toho zasáhly ekonomické blokády a embarga v důsledku etnických konfliktů jako válka Arménie a Ázerbájdžánu nebo špatné vztahy Gruzie a Ruska, jelikož Gruzie odmítla vstoupit do Společnosti nezávislých států (SNS). Chaos byl dovršen divokým a špatně koordinovaným přechodem na tržní ekonomiku.¹⁵⁰

Od roku 1991 se v Gruzii (stejně jako v ostatních nově vzniklých kavkazských státech) začal budovat klanový mafiánský systém redistribuce. Staré komunistické elity, které měly přístup k vládním pozicím, a tudíž měly kontrolu nad ekonomickými zdroji, se staly centrem, kolem nichž se shromažďovali přátelé, příbuzní a sympatizanti. Systém byl založen na loajalitě k patronovi a často se jednalo o budování nelegálního byznysu (rozkrádání státního majetku a

¹⁴⁶ Herzig, Edmund. *The New Caucasus. Armenia, Azerbaijan and Georgia*. London and New York, 1999, s. 17.

¹⁴⁷ Vasil'jeva, Ol'ga. *Gruzija kak model' postkommunističeskoj transformacii*. Moskva, 1993, s. 10.

¹⁴⁸ Peimani, Hooman. *Failed Transition, Bleak Future?* Westport, 2002, s. 46.

¹⁴⁹ Štrítecký, Vít. *Violent Georgia*. Prague, 2015, s. 94-95.

¹⁵⁰ Rondeli, Alexander. *Georgia in the Post-Soviet Space*. Tbilisi, 1996, s. 99.

zahraničních půjček, pašování atd.). Ovládní zdrojů v Gruzii se z velké části rozpadlo do klanové struktury.¹⁵¹

Závažným problémem se velmi brzy ukázaly být i dodávky energie. Za sovětských dob Gruzie dostávala ropu a plyn za velmi nízké ceny, po vyhlášení nezávislosti Rusko zavedlo tržní ceny, což si země nemohla dovolit a ústupky (povolení pobytu vojsk, pronájem vojenských základen atd.) za nižší ceny nechtěla přijmout. Celé hospodářství se tak brzy dostalo do krize z nedostatku paliva a zdrojů pro průmysl.¹⁵²

V roce 1993 Rusko přešlo na novou měnu, čímž Gruzie byla vyloučena z rublové zóny, a ještě víc to podkopalo již tak zdevastovaný stav země. Gruzie místo měny zavedla prozatímní kupony, které ovšem brzy devalvovaly a sloužily pouze k placení za služby státu (tedy za elektřinu, nájmy atd.). Pro běžný platební styk se začala používala cizí měna – především americké dolary.¹⁵³

Divoký neregulovaný kapitalismus se začal uklidňovat až teprve v druhé polovině 90. let, kdy se podařilo stabilizovat ekonomiku a byla přijata vlastní měna gruzínský lari. Zhruba 30 % státního majetku bylo zprivatizováno a dalších 35 % středních a malých podniků se plánovalo prodat v kuponové privatizaci. Prezidentským dekretem z roku 1996 si stát podržel většinové vlastnictví ve strategických podnicích zabývajících se metalurgií, těžkým průmyslem, těžářstvím, stavebnictvím atd.¹⁵⁴

4.4 Eskalace konfliktu s národnostními menšinami

Počátky eskalace konfliktů musíme hledat ještě na konci 80. a počátku 90. let. Všechny menšiny protestovaly proti nové politice gruzínské homogenizace, jejíž nejhlasitější zastánce byl Gamsachurdia a jeho hnutí. Jižní Osetie a Abcházie si vydedukovaly, co by pro ně znamenala nezávislá Gruzie: potlačování kulturních a jazykových práv a zcela jistě žádná autonomie.¹⁵⁵

Místo toho, aby se nová vláda snažila o snížení etnického napětí například rozšířením menšinových práv, dělala přesný opak. Hooman Peimani ve své analýze radikalizace nacionalismu na Kavkaze a Střední Asii po rozpadu Sovětského svazu jako jeden z důvodů vyostření vládních pozic směrem k menšinám vidí obrannou reakci elit na vnitrostátní hrozbu.

¹⁵¹ Aves, Jonathan. *Politics, Parties and Presidents in Transcaucasia*. Tbilisi, 1996, s. 6.

¹⁵² Gachechiladze, Revaz. *The New Georgia. Space, society, politics*. London, 2007, s. 39-40.

¹⁵³ Jeffries, Ian. *The Caucasus and Central Asian Republics at the Turn of the Twenty-first Century*. London and New York, 2003, s. 156.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 162.

¹⁵⁵ George, Julie A. *Expecting ethnic conflict*. London, 2009, s. 83.

V první polovině 90. let Gruzie neměla zajištěnou územní integritu a na menšiny, jež měly separatistický potenciál, tudíž hleděla jako na vnitrostátní hrozbu. Výsledkem nebylo jen potlačování menšinových práv, ale i příklon ke gruzínskému nacionalismu. V obavách o nezávislost nového státu se podle Peimaniho mohou projevit extrémní formy nacionalismu a vládní podpora takových skupin a šovinismus. Tento směr pak může sloužit jako účinný nástroj mobilizace a identifikace s novou vládou pro určité skupiny obyvatel. Vytáhnout nacionalistickou kartu v konečném důsledku s sebou nese větší nestabilitu a oslabování státu, jelikož rozdmýchává konflikt uvnitř hranic místo toho, aby se ho snažil řešit.¹⁵⁶

Po volební vládní politika směrem k národnostním menšinám se nesla v duchu gruzínského nacionalismu a odrážela Gamsachurdiův názor: byl ochoten přiznat nějaká práva Abcházcům, Adžarům méně a zcela odmítal cokoli přiznat Osetincům, které by nejradši nechal vystěhovat do jejich „domova“ v Severní Osetii. Osetince považoval za zcela cizorodý prvek v Gruzii.¹⁵⁷ Gamsachurdia vůbec na etnické menšiny pohlížel pouze jako na nástroj Ruska, považoval je za uměle vytvořené, a tudíž nemající žádnou historii ani kořeny v Gruzii. Stejně tak etničtí Rusové se z dříve privilegované skupiny staly trpěnou menšinou, které bylo odmítáno právo na gruzínské občanství.¹⁵⁸

Gamsachurdia nebyl schopen pochopit, že národnostní požadavky, které má Gruzie na Moskvě jako centru a považuje je za oprávněné, mohou vyvolat stejně oprávněné požadavky menšin na Tbilisi. Celý problém spočíval v tom, že všichni byli menšina ve vztahu k ostatním: Gruzíni v Rusku, Abcházci v Gruzii, Gruzíni v Abcházii atd.¹⁵⁹

Střety a nepokoje propukly ve všech regionech Gruzie s menšinovým obyvatelstvem, ale jen v Abcházii a Jižní Osetii eskalovaly do otevřeného konfliktu. Například gruzínští nacionalističtí radikálové začali zastrašovat ázerbájdžánskou menšinu. Ázerbájdžánci zorganizovali domobranu a došlo k několika střetům, které nepřerostly do otevřeného konfliktu, avšak podle gruzínských zdrojů 800, podle ázerbájdžánských až 2 000 rodin uprchlo z Gruzie.¹⁶⁰

Mezitím se protestovalo v Abcházii. Při protestech bylo několik stovek lidí zraněno a 17 osob zemřelo.¹⁶¹ Vrcholem protestů bylo, když v Tbilisi prošlo rozhodnutí nepřipustit regionální politické strany k volbám do Nejvyššího sovětu. V tomto ovzduší v srpnu 1990

¹⁵⁶ Peimani, Hooman. *Failed Transition, Bleak Future?* Westport, 2002, s. 3.

¹⁵⁷ Chapman, Thomas a Philip G. Roeder. *Partition as a Solution to Wars of Nationalism*. 2007, s. 679.

¹⁵⁸ Brubaker, Rogers W. *Citizenship Struggles in Soviet Successor States*. 1992, s. 275.

¹⁵⁹ Areshidze, Irakly. *Democracy and Autocracy in Eurasia*. Michigan, 2007, s. 22.

¹⁶⁰ Cornell, Svante E. *Autonomy and Conflict: Ethnoterritoriality and Separatism in the South Caucasus – Cases in Georgia*. Uppsala, 2001, s. 160.

¹⁶¹ Vasil'jeva, Ol'ga. *Gruzija kak model' postkommunističeskoj transformacii*. Moskva, 1993, s. 32

Abcházský nejvyšší sovět vyhlásil Abcházii plnohodnotnou svazovou republikou. Politické síly v Tbilisi byly zaměstnány blížícími se volbami a bojem o moc, takže secesionistický pokus Abcházie zůstal bez výraznější odezvy.¹⁶²

Stejný postup se rozhodla zvolit i Jižní Osetie a ve zmatcích kolem plánování prvních voleb, 20. září 1990 komunistické vedení také vyhlásilo vznik nezávislé Jihoosetinské sovětské republiky v rámci Sovětského svazu. Moskva tento krok otevřeně nepodpořila, přesto jihoosetinští lídři vyňali správu z gruzínské a podřídili ji přímo pod SSSR.¹⁶³ Sovětské jednotky nacházející se na území Jižní Osetie podpořily separatisty v bojích proti nezkušeným a netrénovaným národním gardám, které byly vyslány vládou v Tbilisi.¹⁶⁴

V celosvazovém referendu, v němž Gruzie zakázala účast svým občanům, se Abcházie i Jižní Osetie vyjádřily pro setrvání ve strukturách SSSR. Gruzie referendum označila za neplatné, vyhlásila samostatnost a v lednu 1992 se prohlásila za unitární stát bez vnitřních hranic, čímž de facto odejmula jakýkoliv autonomní status menšinovým regionům. Tento krok pouze přilil olej do ohně v probíhajících ozbrojených konfliktech.¹⁶⁵

4.5 Politický vývoj nezávislé Gruzie

Transformační proces brzdily především 2 faktory. Za prvé, nedostatek nezbytných zdrojů jako suroviny, lidská síla, vybavení a finanční zdroje. Druhým byl strach z erupce politické opozice a formování nového protivládního disentu, na příklad kvůli nepovedené ekonomické reformě, jelikož plánované ekonomické reformy měly vést k masivní nezaměstnanosti, výraznému snížení životní úrovně a v tomto důsledku i k rozšíření chudoby. Vláda se oprávněně obávala zavádění transformačních reforem, navíc se země okamžitě po vyhlášení nezávislosti v dubnu 1991 dostala do politické krize.¹⁶⁶

Lucan Way, porovávající vládu v Arménii a Gruzii v tomto období, tvrdí, že gruzínské vládnoucí strany byly relativně slabé, což mělo vliv na stabilitu celého režimu. Zdroj stranické soudržnosti nejčastěji tvořila patronáž, což byl paradoxně prvek, který strany a tím i vládní režim destabilizoval. Strany mimo to byly silně personalizované a ideologicky jen vágně vymezené, většinou na nacionalistickém principu požadujícím nezávislost. Tím spíše se frakce rychle dostaly do krize a pokusy o reformy do slepé uličky.¹⁶⁷

¹⁶² George, Julie A. *Expecting ethnic conflict*. London, 2009, s. 82-83.

¹⁶³ Gachechiladze, Revaz. *The New Georgia. Space, society, politics*. London, 2007, s. 38.

¹⁶⁴ MacFarlane, Neil. *On the Front Lines in the near Abroad*. 1997, s. 513.

¹⁶⁵ Areshidze, Irakly. *Democracy and Autocracy in Eurasia*. Michigan, 2007, s. 22.

¹⁶⁶ Peimani, Hooman. *Failed Transition, Bleak Future?* Westport, 2002, s. 27.

¹⁶⁷ Way, Lucan. *State power and autocratic stability: Armenia and Georgia compared*. London, 2009, s. 104-105.

V květnu 1991 se konaly prezidentské volby. Předseda parlamentu Gamsachurdia kandidoval a s přehledem získal 86 % mezi ostatními neznámými kandidáty.¹⁶⁸ Zviad Gamsachurdia pro nezávislost Gruzie udělal hodně, avšak ve chvíli, kdy země konečně získala samostatnost, se z disidenta a aktivního obhájce lidských práv stal (podle nespočetných svědectví současníků i odborné literatury) autoritář.¹⁶⁹ Hovoří se o něm jako o nevypočitatelném člověku, který byl paranoidní, měl sklon k sebeglorifikaci a věřil konspiračním teoriím. Sám sebe považoval za jediného povolání rozhodnout, co je pro Gruzii správné. Byl přesvědčen, že nazřel, co je nejlepší pro další směřování země a všechny vize, které se neshodovaly s jeho, odmítal. Ve svých představách Gruzii ztotožňoval se sebou, takže ty, kteří s ním nesouhlasili, považoval za zrádce nezávislosti.¹⁷⁰

Nakonec se ten, který se tolik zasazoval o demokracii v Gruzii nevědomky stal její překážkou. Prosazoval vládu pevné ruky, protože jedině v tom viděl možnost, jak zemi stabilizovat. Svante Cornell se domnívá, že právě Gamsachurdiova povaha zapříčinila jeho politickou nekompetentnost.¹⁷¹ Irakly Areshidze, který věnoval Gamsachurdiově povaze velký prostor, podotýká, že první prezident nevěděl, jak vládnout – což by samo o sobě nebyla překážka, ale ani si nedokázal kolem sebe utvořit tým spolupracovníků, který by mu pomáhal zvláště v praktických politických záležitostech. Zcela odmítal připustit k vládě nebo správě země lidi, kteří byli jakkoliv spojeni s komunisty, i když v minulosti ve státním aparátu působili jako administrativní pracovníci, takže měli zkušenosti s vládnutím a jejich zkušenosti mohli být užitečné.¹⁷²

Místo toho se do úřadu dostali nekompetentní lidé zcela neznalí základních postupů. Například hutní inženýr Tengiz Sigua se prakticky přes noc stal premiérem a měl čelit každodenním problémům při řízení země. Podobně neobratně si počínal velitel Národních gard, v občanském životě umělec Tengiz Kitovani. Ministři a vládní představitelé nezískali žádný respekt ani mezi obyvatelstvem ani mezi svými podřízenými a jejich politická autorita plně závisela na dobré vůli prezidenta. Nedůvěra k lidem kolem sebe jej dostávala do izolace, naopak bezmezně věřil své manželce Mananě, která se neformálně stala nejmocnějším člověkem

¹⁶⁸ Areshidze, Irakly. *Democracy and Autocracy in Eurasia*. Michigan, 2007, s. 23.

¹⁶⁹ Matchavariani, Ivane. *The Peace Process and Transition to Democratic Rule in the Republic of Georgia*. 1997, s. 100.

¹⁷⁰ Way, Lucan. *State power and autocratic stability: Armenia and Georgia compared*. London, 2009, s. 114.

¹⁷¹ Cornell, Svante E. *Autonomy and Conflict: Ethnoterritoriality and Separatism in the South Caucasus – Cases in Georgia*. Uppsala, 2001, s. 165.

¹⁷² Areshidze, Irakly. *Democracy and Autocracy in Eurasia*. Michigan, 2007, s. 21.

v Gruzii. V novém státě nevyrostla nová politická elita, ale ve skutečnosti došlo k obrovskému selhání vlády.¹⁷³

Gamsachurdia se prý cítil jako dávný gruzínský hrdina, který nese na svých bedrech historický úkol a z tohoto důvodu, když se rozhodovalo, jaký model politického zřízení nový stát přijme, prosazoval prezidenta se silnými pravomocemi po vzoru americké hlavy státu. Avšak jeho působení v čele státu neneslo kýžené výsledky: nepodařilo se mu zajistit hladký průběh ekonomické tranzice, naopak Gruzie zažila ekonomický kolaps.¹⁷⁴

To vše Gamsachurdia doprovázel kontroverzními výroky na adresu etnických menšin, politických oponentů i ostatních států. Svým velmi ostrým postojem proti národnostním menšinám podněcoval mezietnickou nenávist, která v Abcházii a Jižní Osetii propukla do ozbrojeného konfliktu.¹⁷⁵ Opozice, která do té doby, ač se rozcházela v názorech, měla „společného nepřítele“ – starý režim, se ve velmi krátké době přeskupila a rozpadla se na frakce, čímž vznikla vnitřní opozice proti Gamsachurdiovi. Jeho političtí oponenti jej nazývali diktátorem – ne kvůli jeho činům, ale kvůli jeho slovům.¹⁷⁶

Gamsachurdia se rozhodl alespoň vyřešit problémy s vojenskými jednotkami. Nařídil rozpuštění Národních gard a začlenění jejich příslušníků pod Ministerstvo vnitra. Národní gardy to odmítly a jejich podstatné části spolu s veliteli opustily Tbilisi.¹⁷⁷

Do řad prezidentových odpůrců přešlo mnoho jeho dřívějších straníků a spojenců, mezi jinými i premiér Tengiz Sigua nebo právě i nejvyšší velitel Národních gard Tengiz Kitovani. Gamsachurdia se dostal do politické izolace, což přispělo k nárůstu jeho paranoidních představ.¹⁷⁸

V této fázi Gruzíni znovu vyšli do ulic. V Tbilisi se 2. září 1991 konala velká demonstrace a došlo na násilné střety mezi vládními jednotkami a ozbrojenými opozičními silami. Dvacet lidí bylo zraněno a šok pro Gruzíny byl nedožrnný. Připadalo jim to jako opakování noční můry, jelikož Gamsachurdia dopustil to, proti čemu sám bojoval.¹⁷⁹

Do Tbilisi se obratem začaly sjíždět jednotky Národních gard, které předtím z hlavního města odjely. Gamsachurdia povolal svoje příznivce z regionů, aby lépe mohl čelit opozici. Střet mezi vládními silami a opozicí eskaloval 22. prosince 1991 do krátké občanské války

¹⁷³ Cornell, Svante E. *Autonomy and Conflict: Ethnoterritoriality and Separatism in the South Caucasus – Cases in Georgia*. Uppsala, 2001, s. 165.

¹⁷⁴ Areshidze, Irakly. *Democracy and Autocracy in Eurasia*. Michigan, 2007, s. 21.

¹⁷⁵ Nelson, Lynn D. and Paata Amonashvili. *Voting and Political Attitudes in Soviet Georgia*. 1992, s. 697.

¹⁷⁶ Cornell, Svante E. *Small Nations and Great Powers*. London and New York, 2003, s. 168-169.

¹⁷⁷ Aves, Jonathan. *Politics, Parties and Presidents in Transcaucasia*. Tbilisi, 1996, s. 14.

¹⁷⁸ Štrátecký, Vít. *Violent Georgia*. Prague, 2015, s. 95-96.

¹⁷⁹ Goldenberg, Suzanne. *Pride of Small Nation*. London and New Jersey, 1994, s. 32-83.

v Tbilisi. Povstalci, podpoření především jednotkami Kitovaniho a Ioselianiho postupně přebrali kontrolu nad městem a Gamsachurdia se musel ukrýt v budově parlamentu. Dva týdny se v ulicích města bojovalo a povstalci ostřelovali budovu parlamentu, aby dostali ven Gamsachurdia.¹⁸⁰ V průběhu bojů zemřelo na ulicích hlavního města více než 200 obyvatel.¹⁸¹ Podle Iraklyho Areshidze se do občanské války zapojili i Rusové, a to na obou stranách. Povstalcům vydávali zbraně a Gamsachurdia podporovali, aby v bojích vytrval.¹⁸² Gamsachurdia si brzy uvědomil, že tento boj nemůže vyhrát a tak 6. ledna 1992 utekl do Grozného.¹⁸³

4.6 Nástup Eduarda Ševardnadzeho

Země se nacházela v krizi, která trvala již od vyhlášení nezávislosti. Po odchodu Gamsachurdii řízení státu přešlo na nově vytvořený orgán Vojenskou radu, řízenou třemi lidry: vojenským velitelem Džabou Ioselianim a dvěma dřívějšími spojenci Gamsachurdii premiérem Tengizem Siguauou a vůdcem Národních gard Tengizem Kitovanim. Avšak ani ti nedokázali zajistit řád a fungování zákonů. V ulicích vládly paravojenské síly převážně tvořené z řad kriminálních. Za této situace OSN nepřiznalo Gruzii členství, stejně tak většina západních států odmítla uznat vládu, která se k moci dostala vojenským převratem a vyhnala ze země legitimně zvoleného prezidenta.¹⁸⁴

Současná vláda se pokusila získat alespoň náznak legitimacy, a přejmenovala se proto na Státní radu a v březnu 1992 pozvala Eduarda Ševardnadzeho, aby se stal jejím předsedou.¹⁸⁵ Do někdejšího generálního tajemníka Gruzínské komunistické strany a bývalého ministra zahraničí SSSR byly vkládány velké naděje, že zemi konsoliduje, přivede ke kompromisu názorově rozdělené strany, a především uzavře mír v separatistických regionech. Povolání Ševardnadzeho do čela státu po divoké vládě Gamsachurdii bylo odůvodněno jednak jeho působením jako ministra zahraničí SSSR, a jednak jeho činností ve funkci generálního tajemníka Gruzínské komunistické strany. Někdejší lídr požíval pozitivní renomé, neboť Gruzíni tuto dobu vnímali (v rámci možností) jako období stability.¹⁸⁶

¹⁸⁰ Gachechiladze, Revaz. *The New Georgia. Space, society, politics*. London, 2007, s. 39.

¹⁸¹ Goldenberg, Suzanne. *Pride of Small Nation*. London and New Jersey, 1994, s. 83.

¹⁸² Areshidze, Irakly. *Democracy and Autocracy in Eurasia*. Michigan, 2007, s. 25.

¹⁸³ Vasil'jeva, Ol'ga. *Gruzija kak model' postkommunističeskoj transformacii*. Moskva, 1993, s. 10.

¹⁸⁴ Aves, Jonathan. *Politics, Parties and Presidents in Transcaucasia*. Tbilisi, 1996, s. 14.

¹⁸⁵ Gachechiladze, Revaz. *The New Georgia. Space, society, politics*. London, 2007, s. 39.

¹⁸⁶ Horowitz, Shale. *War after Communism: Effects on Political and Economic Reform in the Former Soviet Union and Yugoslavia*. 2003, 39-40.

Gruzíni cítili, že země je na pokraji zhroutilí, jelikož prezident byl donucen odejít do zahraničí, a parlament nefungoval, neboť radikální část hlavní politické síly byla vojensky poražena a zbytek vládních i opozičních sil byl v ochromení, takže nebyl schopen vykonávat legislativní činnost.¹⁸⁷ Státní rada chtěla uspořádat nové volby co nejdříve, ale proševardnadzeovská strana Demokratický svaz prosadila odložení voleb až do doby, kdy bude přijata nová Ústava. Mezitím se uspořádalo referendum, kde lidé vyslovili souhlas s převzetím vlády Státní radou, (která do té doby fungovala bez právního či legitimního základu).¹⁸⁸

V čele Gruzie nyní stály dvě síly: Státní rada s Kitovanim, Ioselianim a Siguou a proti nim se postavil Ševardnadze. Ševardnadze se k moci nedostal legitimním způsobem, a proto jeho postavení extrémně záviselo na vojenských jednotkách, které vyhnaly Gamsachurdiu a zatím začaly terorizovat obyvatelstvo a profitovat z vydírání a výpalného.¹⁸⁹

Nový předseda Rady proto zamýšlel odebrat státní moc nestabilním vojenským velitelům, kteří při neshodách hrozili opětovným použitím svých jednotek a konsolidovat moc ve svých rukou. Uzavřel užší spojení se svým dávným přítelem ještě ze sovětských dob Ioselianim,¹⁹⁰ čímž se dostali do opozice k bloku Kitovani – Sigua, s nimiž si rozdělili úřady ve státě na principu parity. Spojenectví zaštitila Ševardnadzeho mezinárodní pověst z jedné strany a z druhé ozbrojení vojáci obou velitelů.¹⁹¹

Země přesto mířila k předčasným volbám, které byly naplánovány na 11. října 1992. Devět z 84 oblastí nevolilo, jelikož Abcházie a Jižní Osetie se odmítly voleb zúčastnit, dokud se nevyřeší otázka federativního uspořádání Gruzie. Nakonec se voleb účastnilo 75 % celkového obyvatelstva země, z nichž 95 % hlasovalo pro Ševardnadzeho, který jako jediný kandidoval na post předsedy parlamentu.¹⁹²

Volilo se smíšeným většinovým systémem, voliči volili jak přímo kandidáty, tak kandidátní listiny, čímž se zamýšlelo dosáhnout užšího vztahu mezi poslancem a voličem, což bylo zvláště důležité v rozdělené zemi, jakou byla Gruzie v první polovině 90. let. Celkově se do parlamentu dostalo 36 stran nebo hnutí. Zviad Gamsachurdia ze zahraničí označil volby za zfalšované, avšak mezinárodní pozorovatelé nehlásili narušení průběhu hlasování.¹⁹³

Parlament byl roztržštěný, což poskytovalo mnoho prostoru pro hru jednotlivých politických lídrů. Kromě Ševardnadzeho, Sidui, Kitovaniho a Ioselianiho, kteří všichni

¹⁸⁷ Gachechiladze, Revaz. *The New Georgia. Space, society, politics*. London, 2007, s. 39.

¹⁸⁸ Vasil'jeva, Ol'ga. *Gruzija kak model' postkommunističeskoj transformacii*. Moskva, 1993, s. 11, 15.

¹⁸⁹ Areshidze, Irakly. *Democracy and Autocracy in Eurasia*. Michigan, 2007, s. 30.

¹⁹⁰ Střítecký, Vít. *Violent Georgia*. Prague, 2015, s. 96-97.

¹⁹¹ Vasil'jeva, Ol'ga. *Gruzija kak model' postkommunističeskoj transformacii*. Moskva, 1993, s. 13.

¹⁹² Tamtéž, s. 9.

¹⁹³ Areshidze, Irakly. *Democracy and Autocracy in Eurasia*. Michigan, 2007, s. 34.

kandidovali jako nezávislí a své posty obhájili, se velmi vlivným stal vůdce Národně-demokratické strany Gia Čanturia, bývalý disident a hlavní kritik Gamsachurdii. Obecně se na něj hledělo jako na jediného politického lídra kromě Ševardnadzeho, který zastává nacionalistické postoje.¹⁹⁴

Teprve tyto volby formálně posunuly tranzici do dalšího analytického úseku. Doteď jsme hovořili z formálního hlediska (podle Dvořákové a Kunce) o liberalizaci režimu, poté následovala fáze „divokých“ reforem a přehmatů, a teprve nástup Ševardnadzeho zahájil demokratizaci.¹⁹⁵

4.7 Válka v regionech a návrat Zviada Gamsachurdii

Ševardnadze začal vyjednávat s Jižní Osetí a v květnu se mu podařilo dojednat podpis dočasněho příměří. Avšak ani autorita nového představitele státu nestačila, aby byl schopen kontrolovat paravojenské síly představující gruzínskou armádu. Jednotky byly věrné svým velitelům, takže zanedlouho se boje opět obnovily, a dokonce došlo k masakru jihoosetinských uprchlíků. Do Jižní Osetie přicházeli stále noví dobrovolníci, aby bojovali na straně separatistů.¹⁹⁶

Rusko začalo otevřeně podporovat separatisty. Ruští vládní představitelé především viceprezident Alexandr Ruckoj a předseda parlamentu Chasbulatov započali ostrý slovní útok na Gruzii, přičemž Jihoosetince označovali jako ruské občany.¹⁹⁷ Naráželi tak na referendum, které Jižní Osetie uspořádala v době puče proti Gamsachurdiovi, kdy gruzínské vojenské jednotky byly převeleny do Tbilisi. Uvolnění situace povzbudilo jihoosetinské lídry k vyhlášení lidového hlasování o připojení regionu k Rusku. Devadesát procent obyvatel regionu se vyslovalo pro.¹⁹⁸

V červnu 1992 se Gruzie ocitla na prahu války s Ruskem. Do Jižní Osetie vstoupily ruské jednotky na podporu separatistů. Gruzie zaútočila na ruské vzdušné síly a Chasbulatov vyhrožoval Ševardnadzemu bombardováním Tbilisi, pokud se situace neuklidní. Severoosetinskí lídři vyvíjeli nátlak na Moskvu, aby radikálně zasáhla proti gruzínským „agresorům“. Pod těmito hrozbami byla 22. června 1992 podepsána mírová dohoda v Soči,

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 35.

¹⁹⁵ Dvořáková, Vladimíra. Kunc, Jiří. *O přechodech k demokracii*. Praha, 1994, s. 32.

¹⁹⁶ Areshidze, Irakly. *Democracy and Autocracy in Eurasia*. Michigan, 2007, s. 27,35.

¹⁹⁷ George, Julie A. *Expecting ethnic conflict*. London, 2009, s. 84-85.

¹⁹⁸ Cornell, Svante E. *Autonomy and Conflict: Ethnoterritoriality and Separatism in the South Caucasus – Cases in Georgia*. Uppsala, 2001, s. 166.

kteřá zároveň kodifikovala rozmístění mírových sil podél hranic složených z Rusů, Gruzínů a Osetinců. Odhaduje se, že v tomto konfliktu bylo zabito 700 lidí.¹⁹⁹

V Abcházii po dobu Gamsachurdiovy vlády a konfliktu v Jižní Osetii vládl překvapivý klid. Kvůli tomu panují domněnky, že existovala tichá dohoda mezi prezidentem a abcházskými představiteli. K této teorii přispívá i to, že se Gamsachurdia ze svého exilu vracel právě přes Abcházii.²⁰⁰

Lídrem Abcházie se po rozpadu SSSR stal Ševardnadzeho politický oponent ze sovětských dob Vladislav Ardzinba.²⁰¹ Ševardnadze v sovětské politice zastával liberální postoje, kdežto Ardzinba sympatizoval s reakčními silami. Po nevydařeném puči v Moskvě v roce 1991, se Abcházec vrátil do rodné země, aby v jejím čele bojoval za nezávislost.²⁰²

Jedním z prvních kroků bylo založení Národních gard tvořených pouze etnickými Abcházci. Gardy měly sloužit jako protiváha sovětským jednotkám, které v regionu zbyly a přešly do rukou Moskvy. Etnické Gruzíny ve vedoucích pozicích regionu začali nahrazovat Abcházci.²⁰³

V červnu 1992 (poté, co byl Ševardnadze přinucen ustoupit v Jižní Osetii), poslal prezident Ardzinba Gruzii návrh na federativní uspořádání státu. Jednání o větší míře autonomie selhala.²⁰⁴ V srpnu nařídil Kitovani útok gruzínských jednotek na Abcházii. Ševardnadze byl proti, ale nepodařilo se mu Kitovaniho donutit, aby se stáhl. Jen co se zažehnal konflikt v Jižní Osetii, přesunuly se boje do druhého separatistického regionu. Rusové opět intervenovali, takže konflikt přerostl v trojstranný, respektive čtyřstranný.²⁰⁵

V září 1993, tedy v době, kdy boje vrcholily, se vrací Zviad Gamsachurdia z exilu, vyhláší, že on je právoplatný prezident a shromáždí kolem sebe ozbrojené jednotky svých podporovatelů. Zhruba třetina ozbrojených jednotek Gruzie se přidává na jeho stranu. Takže proti sobě v Abcházii stanuli abcházští separatisté, Rusové, gruzínské vládní síly a tzv. zviadisté.²⁰⁶

¹⁹⁹ Cornell, Svante E. *Small Nations and Great Powers*. London and New York, 2003, s. 170.

²⁰⁰ MacFarlane, Neil. *On the Front Lines in the near Abroad*. 1997, s. 514.

²⁰¹ Strítecký, Vít. *Violent Georgia*. Prague, 2015, s. 104.

²⁰² Cornell, Svante E. *Autonomy and Conflict: Ethnoterritoriality and Separatism in the South Caucasus – Cases in Georgia*. Uppsala, 2001, s. 168.

²⁰³ Tamtéž.

²⁰⁴ Vasil'jeva, Ol'ga. *Gruzija kak model' postkommunističeskoj transformacii*. Moskva, 1993, s. 36.

²⁰⁵ Areshidze, Irakly. *Democracy and Autocracy in Eurasia*. Michigan, 2007, s. 28.

²⁰⁶ Mark, David E. *Eurasia Letter: Russia and the New Transcaucasus*. 1996-1997, s. 151.

Zmatek mezi provládními silami a zviadisty využili Abcházci, kteří ve velké ofenzivě dobyli hlavní město regionu Suchumi a skoro celé území Abcházie. Z něj potom vystěhovali na 200 tisíc etnických Gruzínů.²⁰⁷

Zviadisté, kteří chtěli zlomit odpor vládních sil, obsadili strategický přístav Poti v Černém moři a blokovali dodávky potravin pro Tbilisi. V regionu, odkud pocházel Gamsachurdia a který mu sloužil jako výspa podpory, začala vzpoura, jež hrozila být poslední kapkou, která uvrhne celou zemi do totálního chaosu.²⁰⁸

Rusové Ševardnadzemu nabídli pomoc se zviadisty, pokud vyhoví jejich požadavkům. Moskva naléhala, aby Gruzie vstoupila do Společenství nezávislých států a souhlasila s pobytem bývalých sovětských vojsk na svém území, s tím že ruské jednotky budou rozmístěny také na gruzínsko-turecké hranici. Zviadisté mezitím otevřeně plánovali útok na hlavní město.²⁰⁹ Pod tlakem blížící se kompletní devastace země a vyhladovění Tbilisi Ševardnadze v roce 1993 uzavírá „smlouvu s ďáblem“.²¹⁰

Ruské jednotky během dvou týdnů zviadisty rozprášily. Základna příznivců prezidenta se nacházela na západě země v Zugdidi, městě, které je jakousi vstupní branou mezi Abcházíí a zbytkem Gruzie a přes nějž vede jediné železniční spojení do oblasti.²¹¹ Sám Gamsachurdia se před Rusy a provládními jednotkami zachránil útekem, ale v prosinci 1993 umírá za podivných okolností. Byl nalezen 31. prosince 1993 ve vesnici zhruba 16 kilometrů od Zugdidi s prostřelenou hlavou. Dodnes se nezjistilo, co přesně vedlo k smrti prvního prezidenta nezávislé Gruzie, zda to byla vražda, nebo sebevražda.²¹²

Gruzínské vládní síly získaly kontrolu nad Abcházíí až v březnu 1994. Region získal autonomii, abcházské vedení válkou posílilo své pozice a za ruské pomoci ustavilo autokratický režim v rukou prezidenta Ardzinby. Abcházie byla velmi zničena válkou, avšak díky příznivému podnebí zde roste téměř vše bez větší práce, takže byla soběstačná, co se týká potravin. Na jejím území se rovněž nachází několik elektráren, které ji osvobodily od závislosti na cizích energetických zdrojích.²¹³

²⁰⁷ Goldenberg, Suzanne. *Pride of Small Nation*. London and New Jersey, 1994, s. 103.

²⁰⁸ Areshidze, Irakly. *Democracy and Autocracy in Eurasia*. Michigan, 2007, s. 29.

²⁰⁹ Gachechiladze, Revaz. *The New Georgia. Space, society, politics*. London, 2007, s. 40-43.

²¹⁰ Sakwa, Richard and Mark Webber. *The Commonwealth of Independent States...*, 1999, s. 394.

²¹¹ Goldenberg, Suzanne. *Pride of Small Nation*. London and New Jersey, 1994, s. 84.

²¹² Peimani, Hooman. *Failed Transition, Bleak Future?* Westport, 2002, s. 46.

²¹³ Goldenberg, Suzanne. *Pride of Small Nation*. London and New Jersey, 1994, s. 111.

Kromě Jižní Osetie a Abcházie byly problémy i v dalších regionech Gruzie (Adžárie, Mingrelie či s Meschetinskými Turky aj.), i když jinde nepřerostly v otevřené ozbrojené konflikty takového rozsahu.²¹⁴

4.8 Konsolidace země

Na začátku roku 1994 se Gruzie potýkala s následky dvou etnických konfliktů a dvou občanských válek. Uznání své nezávislosti ostatními státy se dočkala až v roce 1992, tedy až za vlády Ševardnadzeho. Neuspěla získat skutečnou nezávislost a vše nasvědčovalo tomu, že se vrátí do ruského područí. Vláda v Tbilisi kontrolovala pouze polovinu Jižní Osetie, ztratila úplně Abcházii, která sice formálně zůstala součástí Gruzínské republiky, ovšem v reálu celou oblast řídila autonomní vláda v čele s Vladislavem Ardzinbou.²¹⁵ Na gruzínské území uteklo obrovské množství uprchlíků. Země byla v ekonomickém kolapsu, největší příjmy představoval turismus, který byl kvůli válkám zastaven, a navíc Gruzii ohrožovaly zjevné ambice Ruska.²¹⁶

Ševardnadze neměl dobré výchozí postavení. Navíc jeho popularita v západních oblastech byla extrémně nízká, neboť to byla výspa podporovatelů Gamsachurdii. Zviadisté v těchto regionech představovali významnou konkurenci Ševardnadzemu.²¹⁷

Jeho situace byla diametrálně odlišná v zahraničí. Zde Ševardnadze využil svých mnohočetných kontaktů, aby přilákal zahraniční investory a mezinárodní pomoc. Podařilo se mu získat půjčku od Spojených států, která byla podmíněna revizí práv a postavení menšin a od Kanady za podmínky čestných a svobodných voleb.²¹⁸ Nahrál mu rovněž konflikt mezi Arménií a Ázerbájdžánem, kdy z Gruzie udělal jedinou dostupnou bezpečnou trasu ropovodu pro ázerbájdžánskou ropu z Kaspického moře na západ do Evropy. Spojil se s ázerbájdžánským prezidentem Alijevem v propagaci jižního Kavkazu jako oblasti zájmu eurasijské geopolitiky.²¹⁹

Do roku 1997 se Ševardnadzemu podařilo Gruzii stabilizovat. Přijetím Ústavy v roce 1995 a dalších zákonů nastavilo Gruzii do kurzu vlády zákona. Volby do parlamentu z téhož roku byly mezinárodně uznány za svobodné a spravedlivé. Ševardnadzemu se oproti Gamsachurdiovi podařilo zkonsolidovat vládnoucí stranu ve formálně a organizačně

²¹⁴ Vasil'jeva, Ol'ga. *Gruzija kak model' postkommunističeskoj transformacii*. Moskva, 1993, s. 29-45.

²¹⁵ Cornell, Svante E. *Autonomy and Conflict: Ethnoterritoriality and Separatism in the South Caucasus – Cases in Georgia*. Uppsala, 2001, s. 165.

²¹⁶ Peimani, Hooman. *Failed Transition, Bleak Future?* Westport, 2002, s. 94.

²¹⁷ Mark, David E. *Eurasia Letter: Russia and the New Transcaucasus*. 1996-1997, s. 151.

²¹⁸ Vasil'jeva, Ol'ga. *Gruzija kak model' postkommunističeskoj transformacii*. Moskva, 1993, s. 14.

²¹⁹ Cornell, Svante E. *Autonomy and Conflict: Ethnoterritoriality and Separatism in the South Caucasus – Cases in Georgia*. Uppsala, 2001, s. 170.

strukturovaný subjekt, který byl schopen legislativní práce a držel kontrolu nad parlamentem. Po prvních volbách se však do parlamentu dostalo výrazně více lidí, kteří neměli vazby s minulým režimem. Ševardnadze sestavil stranu ze svých kontaktů na ekonomickou a politickou nomenklaturu minulého režimu. Strana Gruzínská občanská unie byla ovšem nakloněna novým tvářím a za relativně krátkou dobu se její členská základna rozšířila o nové tváře, avšak dále fungovala především na patronáži bez nějaké soustavnější ideologie.²²⁰

V druhé polovině 90. let se zlepšilo postavení opozice. Opoziční kandidáti měli lepší přístup do státních médií, začala vznikat nezávislá soukromá média stejně jako neziskové organizace.²²¹

Začala se rozvíjet i ekonomika, Gruzie se zcela vymanila z centrálně plánovaného hospodářství v červnu 1995.²²² Podařilo se prosadit některé politické reformy a Gruzie se stala první kavkazskou zemí, která vstoupila do Rady Evropy (1998). Gruzie se zkonsolidovala po 6 letech od vyhlášení nezávislosti.²²³

V této fázi se Ševardnadze mohl soustředit na revizi vztahů s Ruskem a na ústupky, jež jim musel udělat v čase krize v roce 1993. V této době rovněž vypršela platnost pětileté smlouvy o střežení hranic Ruskem a přes velký nátlak Ševardnadze odmítl smlouvu prodloužit. Navíc se mu podařilo získat západní podporu pro odsun ruských jednotek, takže v roce 2001 byla s definitivní platností uzavřena ruská základna ve Vaziani a v abcházské Gudautě a začala vyjednávání ohledně uzavření dalších ruských základen v Gruzii.²²⁴

Konjunkturu přerušila ekonomická krize v Rusku v roce 1998, která zasáhla i Gruzii a z níž se malá země pod Kavkazem dalších několik let nevzpamatovala. Závažným problémem se paradoxně pro Ševardnadzeho stala korupce, která radikálně snížila podporu obyvatelstva stávajícímu režimu. Ševardnadzemu se povedl paradox: poté, co zemi konsolidoval, se důvěra obyvatelstva v nové institucionální zřízení prudce zvýšila, aby ve velmi krátké době zase poklesla, což prezidentovi přivedilo pád v Revoluci růží v roce 2001.²²⁵

Gruzie zůstala energeticky závislá na Rusku a nebyla schopna platit za dodávky plynu, což severní soused využíval k politickému nátlaku hlavně v období vládní krize v letech 2000

²²⁰ Way, Lucan. *State power and autocratic stability: Armenia and Georgia compared*. London, 2009, s. 105-106.

²²¹ Herzig, Edmund. *The New Caucasus. Armenia, Azerbaijan and Georgia*. London and New York, 1999, s. 32-33.

²²² Jeffries, Ian. *The Caucasus and Central Asian Republics at the Turn of the Twenty-first Century*. London and New York, 2003, s. 155.

²²³ Matchavariani, Ivane. *The Peace Process and Transition to Democratic Rule in the Republic of Georgia*. 1997, s. 101.

²²⁴ Mark, David E. *Eurasia Letter: Russia and the New Transcaucasus*. 1996-1997, s. 152.

²²⁵ Haerpfer, Christian W. *Support for Democracy and Autocracy in Russia and the Commonwealth of Independent States*. 2008, s. 415.

až 2001. Bezpečnostní situace byla napjatá, Ševardnadze sám přežil dva přímé pokusy o atentát (v roce 1995 a 1998). Země byla ohrožována válkou v Čečensku, která s několika přestávkami zuřila po celá 90. léta a odkud do Gruzie utíkali uprchlíci. Stejně tak etnické nepokoje na území Gruzie nebyly vyřešeny.²²⁶ Odhaduje se, že ve válce v Abcházii a Jižní Osetii zemřelo přes 13 tisíc lidí. Konflikt však byl jen zmrazen a při nejmenší příčině hrozilo, že se opět naplno rozhoří.²²⁷

Podle Lucana Wayne je Gruzie klasickým příkladem toho, že slabá státní moc není schopna demokratizovat. V podmínkách dvou občanských válek, kdy ve státě převažují kriminální bandy a ve volbách kandidují paravojenské útvary, není možné dělat plnohodnotné demokratické reformy. Na druhou stranu se v obou volbách (1991 a 1992) podařilo dosáhnout relativně pokojné výměny u moci.²²⁸

Michael McFaul jako jeden z klíčových překážek demokratizace vidí teritoriální konflikty a s tím spojený problém s vytyčením stálých státních hranic. Problém posiluje nacionalistické lídry, kteří většinou mají jen malý demokratický kredit, což je zjevný příklad Zviada Gamsachurdii. Ve své typologii postsovětských zemí, které prošly tranzicí Gruzii zařazuje mezi částečně demokratické.²²⁹

Vrátíme-li se k modelu Dankwarta Rustowa,²³⁰ vidíme, že 4. fáze uvykací nastala až v polovině 90. let. Třetí fáze rozhodnutí většinou končí prvními svobodnými volbami, avšak na gruzínském případě vidíme, že i poté docházelo k velkým režimním změnám (včetně převratu a vojenské vlády), které trvaly zhruba 4 roky.

Podle analytického rozlišení Dvořákové a Kunc²³¹ po fázi liberalizace nedošlo k demokratizaci, ale proces tranzice se přetavil do šedé zóny mezi demokracií a autoritářstvím. První 4 roky po tranzici není snadné zařadit, neboť režim byl v pohybu a kategorizace si žádá jistou stabilitu, aby mohla být zařazena. Teprve od roku 1995 můžeme začít hovořit o nasměrování k demokratizaci z hlediska nastavení státních institucí.

²²⁶ Mark, David E. *Eurasia Letter: Russia and the New Transcaucasus*. 1996-1997, s. 152.

²²⁷ Tishkov, Valery. *Ethnic Conflicts in the Former USSR: The Use and Misuse of Typologies and Data*. 1999, s. 578.

²²⁸ Way, Lucan. *State power and autocratic stability: Armenia and Georgia compared*. London, 2009, s. 106, 109.

²²⁹ McFaul, Michael. *The Fourth Wave of Democracy and Dictatorship: Noncooperative Transitions in the Postcommunist World*. 2002, s. 240.

²³⁰ Rustow, Dankwart A. *Transition to Democracy: Toward a Dynamic Model*, 1970.

²³¹ Dvořáková, Vladimíra. Kunc, Jiří. *O přechodech k demokracii*. Praha, 1994, s. 29-31.

Závěr

Tato práce se zabývala rozpadem Sovětského svazu v Gruzii a její nelehkou cestou k dosažení nezávislosti. Jejím hlavním cílem bylo analyzovat gruzínskou tranzici, tedy přechod od sovětského režimu k (předpokládanému) demokratickému.

Nejprve práce představila tranzitologii jako vědní disciplínu a následně definovala metodu na základě které byla zpracována analýza. Jako teoretický rámec byl zvolen přístup Dunkwarda Rustowa a jeho čtyřfázový model změny režimu. Pro zahájení tranzice je nezbytné, aby obyvatelstvo pociťovalo národní jednotu. Poté musí v opozičním hnutí vykrystalizovat lídři, kteří budou ochotni vyjednávat s umírněným křídlem představitelů starého režimu. Tyto dvě skupiny musí dojít ke vzájemnému konsenzu o nových podmínkách fungování státu. Poslední fáze se zabývá přivykáním společnosti a politické elity k těmto novým podmínkám a budováním nezávislých institucí.

Na základě tohoto teoretického modelu byla pojednána empirická skutečnost od poloviny 80. let do poloviny 90. let 20. století. Druhá kapitola představila národnostní složení a krátký historický exkurz do dějin Gruzínské sovětské socialistické republiky. Pojednala vznik hlavních opozičních hnutí a budoucích nositelů tranzice.

Třetí kapitola se zabývala samotným vyhlášením nezávislosti a analyzovala utváření nezávislých státních institucí. Z tohoto hlediska je velký prostor věnován prvním zakládajícím volbám nejen z procesního, ale i hodnotového hlediska. Na tomto místě je rovněž analyzována tranzice z pohledu Dvořákové a Kunce. Podle jejich dvoukrokového schématu liberalizace–demokratizace se Gruzie až do prvních parlamentních voleb v roce 1992 stále nacházela ve fázi liberalizace. Tato fáze byla provázána divokými reformami, mnohočetnými etnickými a občanskými konflikty a teprve až s nástupem Švardnadzeho můžeme hovořit o nasměrování k demokratizaci z hlediska institucí.

Poslední kapitola si kladla za cíl zanalyzovat nové instituce, které byly zakládány jako demokratické, avšak nakonec sloužily spíše jako mocenská střediska osobních zájmů, nejprve prvního prezidenta Zviada Gamsachurdii, posléze pučistů, a nakonec Edvarda Švardnadzeho. Z tohoto hlediska se debaty o nové Ústavě jeví jako naprosto stěžejní. Po zkušenostech se Zviadem Gamsachurdiou byla zrušena funkce prezidenta a diskuze se vedla kolem toho, zda Gruzie má přijmout parlamentní nebo poloprezidentské uspořádání. Nakonec vyhrálo poloprezidentské zřízení se silnými pravomocemi pro hlavu státu, které ovšem byly částečně kontrolovány parlamentem.

Kromě toho se kapitola pokusila analyzovat klíčové problémy nové země. Pokus o konsolidaci silových složek přispěl k vytvoření mafiánských struktur, v jejichž čele stáli vojenští velitelé. Ti dlouho drželi v šachu politické představitele, jelikož z jedné strany Gruzie čelila lokálním občanským válkám a z druhé problému, který představovaly bývalé sovětské vojenské jednotky na jejím území. Dostat pod kontrolu polovojenské útvary se podařilo až v druhé polovině 90. let za vlády Ševardnadzeho.

Hodně prostoru je věnováno prvnímu prezidentovi nezávislé Gruzie Zviadu Gamsachurdiovi, jelikož právě jeho osobnost měla určující vliv na potransformační vývoj země. Gamsachurdia se o nezávislost Gruzie hodně zasloužil, ale nebyl schopen jednat v rámci demokratických principů, které obhajoval. Svoje názory považoval za ty jediné správné, které mohou Gruzii dovést k nezávislosti a jiné přijímal jen obtížně. Pravděpodobně nikdy nepochopil, že demokracie je o kompromisu a dohodě mezi jednotlivými silami. Mnoho vědců se shoduje, že právě Gamsachurdiova povaha byla příčinou jeho politické nekompetentnosti. Další problematickým bodem se stalo, že k podílu na správě věcí veřejných nepřipustil odborníky, ale lidi, kteří se ukázali jako neschopní řešit složité problémy země v transformaci. Proti Gamsachurdiovi se velmi rychle utvořila opozice. Poslední kapkou bylo použití síly při rozehnutí demonstrací v Tbilisi, což byl počátek státního převratu vojenských jednotek proti prezidentovi. Jeho návrat v čele ozbrojených složek svých podporovatelů, potlačení vzpoury a následná podivná smrt prvního gruzínského prezidenta byly vyvrcholením období zmatků a nejistoty v první polovině 90. let. Po nástupu Ševardnadzeho, který se rychle vypořádal s politickou opozicí z dob Gamsachurdii, Gruzie vykročila na cestu k stabilitě.

Z gruzínské tranzice s dlouho usuzovalo, že se země nedokáže zkonsolidovat a vrátí do područí nějaké formy autoritářské vlády. Ševardnadzemu se zemi nakonec zkonsolidovat podařilo, ale relativně pozdě – až v roce 1997. Tomu předcházelo přijetí Ústavy v roce 1995 a volby do parlamentu v témže roce, které mezinárodní pozorovatelé uznali za svobodné a spravedlivé. V téže době se zlepšilo i postavení opozice a více se vyrovnalo s vládními silami.

Konsolidace Gruzie trvala šest let od vyhlášení nezávislosti. Podle modelu Dankwarda Rustowa se tranzice nachází v první fázi, pokud v zemi existuje národní jednota. Na konci 80. let a počátku 90. taková národní jednota existovala, avšak v rámci každé etnické menšiny. Jelikož Gruzíni tvořili národnostní většinu, tak tranzice byla nesena jimi. V pozdějších fázích se ukazuje, jak problematické bylo, že celá země nepředstavovala jednotu z hlediska politických představ.

Do druhé fáze se gruzínská společnost dostala celkem rychle, jelikož nárůst opozičního hnutí byl hnán obavou z rusifikace. Postupně se vytvořila opozice v čele se Zviadem

Gamsachurdiou, Giou Čanturiou a Merabem Kostavou, již byli schopni vyjednávat s komunistickým vedením, které nemělo jinou možnost, chtělo-li udržet situaci pod kontrolou. Nevměšování Moskvy do těchto záležitostí napomohlo opozici k vyjednávání, čímž se proces tranzice přesunul do Rustowovy třetí fáze. Vyjednávací fáze skončila prvními svobodnými volbami do parlamentu a poté by podle Rustowova modelu měla přijít již fáze poslední – uvykací. V gruzínském případě k tomu ovšem nedošlo, jelikož země se ostala do víru ozbrojených konfliktů a politického boje o moc. V této době ještě došlo k velkým režimním změnám mimo jiné k převratu a vojenské vládě. Do fáze uvykací se Gruzie dostala až v polovině 90. let.

Seznam použité literatury

Areshidze, Irakly. *Democracy and Autocracy in Eurasia. Georgia in Transition*. Michigan: Michigan state University Press, 2007.

Cornell, Svante E. *Autonomy and Conflict: Ethnoterritoriality and Separatism in the South Caucasus – Cases in Georgia*. Uppsala: Universitetstryckeriet, 2001.

Cornell, Svante E. *Small Nations and Great Powers. A study of ethnopolitical conflict in the Caucasus*. London and New York: RoutledgeCurzon, 2003.

Dvořáková, Vladimíra. Kunc, Jiří. *O přechodech k demokracii*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1994.

Gachechiladze, Revaz. *The New Georgia. Space, society, politics*. London: University Colledge London Press, 2007.

Goldenberg, Suzanne. *Pride of Small Nation. The Caucasus and Post-Soviet Disorder*. London and New Jersey: Zed Books Ltd, 1994.

Herzig, Edmund. *The New Caucasus. Armenia, Azerbaijan and Georgia*. London and New York: The Royal Institute of International Affairs. Chatham House Papers, 1999.

Jeffries, Ian. *The Caucasus and Central Asian Republics at the Turn of the Twenty-first Century. A guide to the economies in transition*. London and New York: Routledge, 2003.

Machiavelli, Niccolò. *Vladař*. Praha: Nakladatelství XYZ, 2007. Překlad: Josef Hajný.

O'Donnell, Guillermo. Schmitter, Philippe C. *Transitions from Authoritarian Rule. Tentative conclusions about uncertain democracies*. Baltimore: John Hopkins University Press, 2013.

Peimani, Hooman. *Failed Transition, Bleak Future? War and Instability in Central Asia and the Caucasus*. Westport: Praeger, 2002.

Střítecký, Vít. *Violent Georgia. Developmentalist Trajectories of the Ethnopolitical mobilisation*. Prague: Karolinum Press, 2015.

Odborné články, příspěvky ve sbornících:

Aves, Jonathan. Politics, Parties and Presidents in Transcaucasia. In Alexander Kukhianidze a kol. (ed.). *Caucasian Regional Studies*. No. 1, 1. ed. Tbilisi: Friedrich Ebert Stiftung, 1996, s. 5-24.

Beissinger, Mark R. Nationalism and the Collapse of Soviet Communism. *Contemporary European History*, Vol. 18 (2009), No. 3, s. 331-347.

Brubaker, Rogers W. Citizenship Struggles in Soviet Successor States. *The International Migration Review*, Vol. 26 (1992), No. 2, s. 269-291.

Chapman, Thomas a Philip G. Roeder. Partition as a Solution to Wars of Nationalism: The Importance of Institutions. *The American Political Science Review*, Vol. 101 (2007), No. 4, s. 677-691.

Darden, Keith a Anna Grzymala-Busse. The Great Divide: Literacy, Nationalism, and the Communist Collapse. *World Politics*, Vol. 59 (2006), No. 1, s. 83-115.

Gachechiladze, Revaz. Geographical and Historical Factors of State Building in Transcaucasia. In Alexander Kukhianidze a kol. (ed.). *Caucasian Regional Studies*. No. 1, 1. ed. Tbilisi: Friedrich Ebert Stiftung, 1996, s. 24-37.

George, Julie A. Expecting ethnic conflict: the Soviet legacy and ethnic politics in the Caucasus and Central Asia. In Amanda F. Wooden and Christoph H. Stefes (eds.). *The politics of transition in Central Asia and the Caucasus. Enduring legacies and emerging challenges*. 1. ed. London: Routledge, 2009, s. 75-102.

Gleason, Gregory. Fealty and Loyalty: Informal Authority Structures in Soviet Asia. *Soviet Studies*, Vol. 43 (1991), No. 4, s. 613-628.

Haerpfer, Christian W. Support for Democracy and Autocracy in Russia and the Commonwealth of Independent States, 1992-2002. *International Political Science Review / Revue internationale de science politique*, Vol. 29 (2008), No. 4, s. 411-431.

Horowitz, Shale. War after Communism: Effects on Political and Economic Reform in the Former Soviet Union and Yugoslavia. *Journal of Peace Research*, Vol. 40 (2003), No. 1, s. 25-48.

Johnston, Hank. Religio-Nationalist Subcultures under the Communists: Comparisons from the Baltics, Transcaucasia and Ukraine. *Sociology of Religion*, Vol. 54 (1993), No. 3, s. 237-255.

Junisbai, Barbara. Improbable but Potentially Pivotal Oppositions: Privatization, Capitalists, and Political Contestation in the Post-Soviet Autocracies. *Perspectives on Politics*, Vol. 10 (2012), No. 4, s. 891-916.

Kopeček, Vincenc – Jelen, Libor. Jižní Kavkaz – od tradice k modernitě pod vlivem ruského kolonialismu. In Tumis, Stanislav. Nykl, Hanuš (eds.). *Prekolonialismus, kolonialismus a postkolonialismus*. 1. ed. Praha: Nakladatelství Filozofické fakulty 2015, s. 143-162.

Mark, David E. Eurasia Letter: Russia and the New Transcaucasus. *Foreign Policy*, Vol. 105 (Winter, 1996-1997), s. 141-159.

Matchavariani, Ivane. The Peace Process and Transition to Democratic Rule in the Republic of Georgia. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 552 (1997), s. 98-106.

McFaul, Michael. The Fourth Wave of Democracy and Dictatorship: Noncooperative Transitions in the Postcommunist World. *World Politics*, Vol. 54 (2002), No. 2, s. 212-244.

MacFarlane, Neil. On the Front Lines in the near Abroad: The CIS and the OSCE in Georgia's Civil Wars. *Third World Quarterly*, Vol. 18 (1997), No. 3, s. 509-525.

Nelson, Lynn D. and Paata Amonashvili. Voting and Political Attitudes in Soviet Georgia. *Soviet Studies*, Vol. 44 (1992), No. 4, s. 687-697.

Parsons, J. W. R. National Integration in Soviet Georgia. *Soviet Studies*, Vol. 34 (1982), No. 4, s. 547-569.

Rondeli, Alexander. Georgia in the Post-Soviet Space. In Alexander Kukhianidze a kol. (ed.). *Caucasian Regional Studies*. No. 1, 1. ed. Tbilisi: Friedrich Ebert Stiftung, 1996, s. 96-100.

Rustow, Dankwart A. Transition to Democracy: Toward a Dynamic Model. *Comparative politics*, Vol. 2 (1970), No. 3, s. 337-363.

Sakwa, Richard and Mark Webber. The Commonwealth of Independent States, 1991-1998: Stagnation and Survival. *Europe-Asia Studies*, Vol. 51 (1999), No. 3, s. 379-415.

Tishkov, Valery. Ethnic Conflicts in the Former USSR: The Use and Misuse of Typologies and Data. *Journal of Peace Research*, Vol. 36 (1999), No. 5, s. 571-591.

Way, Lucan. State power and autocratic stability: Armenia and Georgia compared. In Amanda F. Wooden and Christoph H. Stefes (eds.). *The politics of transition in Central Asia and the Caucasus. Enduring legacies and emerging challenges*. 1. ed. London: Routledge, 2009, s. 103-123.

Zdroje v ruštině:

Vasil'jeva, Ol'ga. *Gruzija kak model' postkommunističeskoj transformacii*. Moskva: Meždunarodnyj fond social'no-ekonomičeskich i politologičeskich issledovanij (Gorbačov-fond), 1993.

Makarov, Aleksandr Aleksandrovič. *Poluprezidentalizm v kontexte postsovetskoj transformacii*. Jerevan: Jerevanskij gosudarstvennyj universitet, 2008.

Internetové zdroje:

The President of Georgia Zviad Gamsakhurdia (1991 - 1993). *Oficiální webové stránky prezidenta Gruzie* [online]. Dostupné z: <https://www.president.gov.ge/en-US/saqartvelo/saqartvelos-prezidentebi> [cit. 18.9. 2017].

